

บทที่ 5

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งจำนวน 31 เรื่อง พบว่า การที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในบทที่ 4 ได้นำเสนอลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไปแล้ว สำหรับในบทนี้จะนำเสนอผลการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ ชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่มีความเข้มแข็งทั้งหลายนั้น มีองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มีรายละเอียดเป็นจำนวนมาก โดยมีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
1	<p>นายกิ่ง มนโรสง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (ต่อมาทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่มข้าว) ได้มีโอกาสเห็นกลุ่มข้าวของตำบลโคกสว่าง อ.สว่างแดนดิน และทราบวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการกลุ่มข้าว</p> <p>นายกิ่ง มนโรสง ได้นำสิ่งที่พบเห็นเกี่ยวกับกลุ่มข้าวของตำบลโคกสว่างมาพูดคุยกับผู้นำในหมู่บ้านในเรื่องกลุ่มข้าว</p> <p>ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านได้พูดคุย อภิปรายเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มข้าว</p> <p>ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านในชุมชนได้ประชุมกันอย่างเป็นทางการเพื่อดำเนินการจัดตั้งกลุ่มข้าว</p>	<p>กลุ่มข้าวตำบลโคกสว่าง อำเภอสว่างแดนดิน</p> <p>นายมน กิ่งโรสง และผู้นำในหมู่บ้านโนนขุย</p> <p>ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้าน</p> <p>ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้าน</p>	<p>วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการกลุ่มข้าว</p> <p>วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการกลุ่มข้าว</p> <p>การจัดตั้งกลุ่มข้าว</p> <p>การดำเนินการจัดตั้งกลุ่มข้าว</p>
2/1	คณะครูโรงเรียนสาธิตและคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนปริกษาหารือกันเพื่อระดมทุนจัดซื้อที่ดินสำหรับก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา	คณะครูและคณะกรรมการศึกษา	การจัดหาทุนเพื่อซื้อที่ดินสำหรับก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา
2/2	<p>คณะครูได้กระตุ้นให้ชาวบ้านได้คิดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน</p> <p>คณะครูดำเนินการจัดให้มีโครงการไถนาสวนผสมในโรงเรียนเพื่อเป็นการเพาะเห็ดแก่ชาวบ้าน</p> <p>ราษฎรจำนวนหนึ่งได้ทดลองทำเกษตรแบบไถนาสวนผสม</p>	<p>คณะครู</p> <p>คณะครูและนักเรียน</p> <p>แปลงทดลองของชาวบ้าน</p>	<p>ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม</p> <p>การทำไถนาสวนผสม</p> <p>การทำไถนาสวนผสม</p>
3	<p>ชาวบ้านในชุมชนซึ่งก็ได้พูดคุย ปริกษา หรือ อภิปราย เกี่ยวกับปัญหาการถูกไล่ที่ของชุมชนซึ่งก็ พร้อมทั้งวิธีการแก้ไข</p> <p>เจ้าหน้าที่จากการเคหะได้เข้ามาเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ให้ชาวบ้านในซอยซึ่งที่พึ่ง โดยการบรรยาย ฉายสไลด์ ประชุมชี้แจงให้อ่านเอกสาร อธิบายสั้น ๆ</p>	<p>ชาวบ้าน</p> <p>เจ้าหน้าที่การเคหะ</p>	<p>การถูกไล่ที่ แนวทางแก้ปัญหา</p> <p>การจัดตั้งสหกรณ์เคหะ</p>
4	<p>องค์การเข้ามาพูดคุยกับชาวบ้านเกี่ยวกับการตั้งกลุ่มธนาคารข้าว</p> <p>องค์การจัดอบรมเกี่ยวกับการจัดตั้งธนาคารข้าว 2 ครั้ง ครั้งแรก 2 วัน ครั้งที่สอง 3 วัน</p>	<p>องค์การอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์</p> <p>องค์การอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์</p>	<p>การก่อตั้งธนาคารข้าว</p> <p>การก่อตั้งธนาคารข้าว</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
5	<p>ครูชบได้สังเกตเห็นปัญหาในหมู่บ้าน จึงได้หาแนวทางแก้ไข โดยเริ่มพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติพึงปรารถนา 7 ประการ โดยเริ่มจากกิจกรรมในโรงเรียน</p> <p>ครูชบและเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>เมื่อชาวบ้านตำบลน้ำขาวเข้าใจและเห็นประโยชน์ของกลุ่มออมทรัพย์จึงได้ร่วมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์</p>	<p>ครูชบ ยอดแก้ว</p> <p>ครูชบ และเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้น</p>	<p>ปัญหาในชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความยากจน - สุขภาพอนามัย - ใจผู้ร้าย - ความแตกแยกระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ <p>กลุ่มออมทรัพย์</p> <p>และประโยชน์ของกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>วิธีดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์</p>
6	<p>ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส พระ แก่เหมือง เริ่มมีการพูดคุยกันในกลุ่มที่จะแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ</p> <p>ชาวบ้านและผู้นำชุมชนห้วยม้าโค้งร่วมกันสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติเพื่อกำหนดพื้นที่รักษาป่า</p> <p>ชาวบ้านห้วยม้าโค้งได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ตระหนักถึงการรักษาป่ารอบหมู่บ้าน</p>	<p>ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส พระ แก่เหมือง</p> <p>ป่า</p> <p>เจ้าหน้าที่ป่าไม้</p>	<p>ปัญหาขาดแคลนน้ำอันสืบเนื่องมาจากการทำลายป่า</p> <p>การดูแลป่า</p> <p>การดูแลรักษาป่าไม้</p>
7	<p>ผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้านปางมะโอร่วมกันศึกษาประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> - การเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ในที่ประชุมชาวบ้าน - การพบปะสนทนากับกลุ่มเล็ก ๆ - การพบปะสนทนากับผู้นำหมู่บ้าน - การทำแผนที่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม <p>ผู้วิจัย และนักพัฒนาได้จัดกิจกรรมการศึกษา กับทุกกลุ่มตามความต้องการและความพร้อมของชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง - การให้การศึกษาเรื่องการรวมกลุ่ม - การให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นและการเข้าไปทำงานในเมือง - การศึกษาดูงาน <p>ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมด้านอาชีพโดยได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณเท่าที่จำเป็น ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมร้านค้า กลุ่มแม่บ้าน - กลุ่มเลี้ยงปลา 	<p>ผู้วิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน</p> <p>ผู้วิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน</p> <p>กลุ่มผู้สนใจเลี้ยงปลา</p>	<p>สภาพปัญหาของชุมชนปางมะโอ</p> <p>แนวคิดในการพัฒนาชุมชนตนเอง</p> <p>งานแนวคิดในการพัฒนาหมู่บ้านและการพัฒนาอาชีพ</p> <p>อาชีพเสริม</p> <p>ร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค การชูดบ่อเลี้ยงปลา</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มอาชีพเพาะเห็ด - กิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน - กิจกรรมโรงเรียน 	<p>กลุ่มผู้สนใจการเพาะเห็ดและศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนภาคเหนือ</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้า หน้าที่สนามของโครงการ นักเรียนชั้น ป.4 และ ป.6 ผู้วิจัย เจ้าหน้าที่สนามของโครงการ คณะครู- ภารโรงเรียนบ้านปางมะโอและผู้ปกครอง</p>	การเพาะเห็ด
8	<p>สมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจะพูด คุยกัน คิดหาวิธีในการเพิ่มจำนวนสมาชิกและ เงินฝากของกลุ่มให้มากขึ้น</p> <p>สมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์พูดคุยเกี่ยวกับการ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตให้เป็นไป ตามแนวทางของราชการ</p> <p>ประธานกลุ่มออมทรัพย์ได้รับความรู้/ความ เข้าใจในการจัดทำบัญชีของกลุ่ม จากสำนัก งานพัฒนาชุมชน เขต 5 ลำปาง</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์จัดการประชุมสมาชิกกลุ่มแม่ บ้านให้มาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์</p>	<p>กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (กลุ่มทอผ้า)</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและเจ้าหน้าที่ พัฒนาชุมชน</p> <p>ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน</p>	<p>การออมเงินในการช่วยเหลือให้แก่สมาชิก</p> <p>เสริมสร้างความมั่นใจในการดำเนินงานของ กลุ่ม</p> <p>การจัดทำบัญชีกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>การเพิ่มจำนวนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์</p>
9	<p>การพูดคุยปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความ คิดเห็นกันในหมู่เครือญาติ หมู่เพื่อนบ้าน ผู้ นำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มองค์กร ถึงแนวทางและวิธี การแก้ไขปัญหาในลักษณะ</p> <ul style="list-style-type: none"> - บุคคลต่อบุคคล - บุคคลกับกลุ่ม - ปรึกษาหารือกันที่ประชุมของหมู่บ้าน <p>เจ้าหน้าที่จากองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน ส่งเสริมการผลิตแผนใหม่และอบรมองค์กร ประชาชน เพื่อรองรับการพัฒนาที่หลังไหลเข้า สู่หมู่บ้าน</p> <p>โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีใน ชุมชน ให้การศึกษาแก่ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่ม สตรีและเยาวชนสตรี ในลักษณะ</p> <ul style="list-style-type: none"> - การพูดคุยตามบ้าน/ร้านค้า/กิจกรรม ต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน - การฝึกอบรม/สัมมนา/ศึกษาดูงาน <p>โครงการฯ ได้จัดให้มีการประชุมพูดคุย ฝึก อบรม สัมมนาขึ้นในหมู่บ้านและพาผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มสตรี และประชาชนทั่วไปไปศึกษาดู งาน</p>	<p>เครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่ม องค์กร</p> <p>เจ้าหน้าที่องค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน ได้ แก่ กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการ เกษตร โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กร สตรีในชุมชน</p> <p>โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีใน ชุมชน</p> <p>โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีใน ชุมชน พัฒนาการ และศูนย์การศึกษานอก โรงเรียนจังหวัดลำปาง</p> <p>โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรสตรีใน ชุมชน</p>	<p>สภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในชุมชน</p> <p>การส่งเสริมการผลิตแผนใหม่ การสะสมเงิน ทุนภายในหมู่บ้านโดยองค์กรประชาชน</p> <p>กระตุ้นและเผยแพร่แนวคิดให้สตรีได้มีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่และ นำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ การส่งเสริมการเรียนรู้ของสตรี</p> <p>แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มหรือการจัด ตั้งองค์กร การบริหารองค์กรและการประกอบ อาชีพเสริม</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
10	<p>พ่อผาย สร้อยสรกลาง คุณเยาวรัตน์ จรรย์ยานนท์ อาจารย์เรืองยศ จันทร์สามารถ อาจารย์อนันต์ ลิขิตประเสริฐ และผู้นำชาวบ้าน 80 คน จาก 8 หมู่บ้าน ได้สัมมนาระดมความคิด ปัญหา สาเหตุของปัญหา แผนและแนวทางแก้ไข ปัญหา มีการฉายวิดีโอสารคดีเกี่ยวกับการเกษตรเรื่องผืนนาคือชีวิต</p> <p>กลุ่มเกษตรกรผสมผสานเพื่อการพึ่งพาตนเอง หมุนเวียนกันไปประชุมที่ศาลาวัด หรือที่นาของผู้นำชาวบ้านในหมู่บ้านสมาชิก โดยสหกรณ์ชวานาเป็นผู้ออกค่าอาหารกลางวัน</p>	<p>พ่อผาย สร้อยสรกลาง คุณเยาวรัตน์ จรรย์ยานนท์ อาจารย์เรืองยศ จันทร์สามารถ อาจารย์อนันต์ ลิขิตประเสริฐ และผู้นำชาวบ้าน</p> <p>ผู้นำชาวบ้าน และสหกรณ์ชวานา</p>	<p>สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชน</p> <p>ให้กำลังใจและช่วยเหลือกันไปสู่การพึ่งตนเอง ในด้านการเกษตร และแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวในการดำรงชีวิต</p>
11	<p>ประธานกลุ่มแม่บ้านจัดให้มีการประชุมสมาชิก เพื่อจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>ประธานและกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เคยได้รับความรู้ในเรื่องการทำบัญชีกลุ่มและทะเบียนสมาชิกจากพัฒนาการ</p> <p>ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมาแล้วของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในกลุ่มสตรีแม่บ้าน</p>	<p>กลุ่มแม่บ้าน</p> <p>พัฒนาการประจำตำบล</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน</p>	<p>การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในภาวะที่จำเป็นของครอบครัว</p> <p>การทำบัญชีกลุ่มและทะเบียนสมาชิก</p> <p>การดำเนินงานกลุ่ม</p>
12	<p>กลุ่มครู ผู้นำชุมชนและเยาวชนส่วนหนึ่งของชุมชนทำเกวียน จัดตั้งกลุ่มเพื่อพูดคุยปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนเพื่อหาทางออกร่วมกัน</p> <p>กลุ่มครูและผู้นำชาวบ้านใช้โครงการไร่นาสวนผสมเป็นสื่อและวิธีการในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพิ่มขึ้น</p> <p>ครูจัดแผนการเรียนรู้ที่มีภาคปฏิบัติ เช่น การขยายกลุ่มครูพันธุ์ไม้ การปลูกพืชผักสวนครัว การขยายพันธุ์ปลา การเลี้ยงวัว เป็นต้น ให้นักเรียนฝึกจนมีความชำนาญและเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น</p> <p>คณะครูของโรงเรียนพาชาวบ้านไปดูงาน โดยอาศัยการโต้แย้งถกเถียงกับเกษตรกรในชุมชนอื่น ๆ จนชาวบ้านแน่ใจว่าทางเลือกใหม่จะเป็นทางออกให้กับตนเอง</p> <p>คณะจัดตั้งกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เทคนิคและข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ</p>	<p>กลุ่มครู</p> <p>กลุ่มครูและผู้นำชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มครู</p> <p>กลุ่มครูก็ลยามิตร</p> <p>กลุ่มครู</p>	<p>วิเคราะห์ ประเมินและริเริ่มแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ให้กับชุมชน</p> <p>สามารถพึ่งตนเองได้และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม</p> <p>กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้คนสามารถพึ่งตนเองและจัดการกับอนาคตของตนเองได้</p> <p>การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและระบบการผลิต</p> <p>การจัดตั้งกลุ่มพลังทางสังคม</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<p>กลุ่มครูเป็นแกนประสานงานระหว่างชุมชน หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน จัดเวทีเสวนา เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแสวงหาทางออกร่วมกับชาวบ้าน</p> <p>ผู้นำ องค์กรชุมชน คณะครูและองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมกันจัดเวทีพูดคุยกับผู้บริหารโรงงาน เพื่อนำเสนอการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ปัญหาที่ชาวบ้านต้องแก้ไข ซึ่งนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชนทำเกวียน</p>	<p>กลุ่มครู หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน</p> <p>ผู้นำ องค์กรชุมชน คณะครู องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม</p>	<p>การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม</p> <p>การพัฒนาชุมชนร่วมกัน</p>
13	<p>สมาชิกในโครงการพระราชดำริเข้ารับการฝึกอบรมตามแนวคิดของระบบสหกรณ์ โดยได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่</p> <p>ชาวบ้านประชุมปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางการสร้างวัดประจำหมู่บ้าน</p> <p>กลุ่มผู้เลี้ยงโคนมจัดตั้งศูนย์ประสานงานระหว่างหมู่บ้านเพื่อประสานงานเชื่อมโยงกับผู้นำหมู่บ้านต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ ความคิดซึ่งกันและกัน</p> <p>กลุ่มผู้เลี้ยงโคนมจัดสร้างศูนย์เกษตรกรรมชาติไว้ในโรงเรียน ให้ชาวบ้านศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ชาวสวนเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนม</p> <p>ครู ชาวบ้านและศิลปินร่วมกันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน</p>	<p>มหาวิทยาลัยเชียงใหม่</p> <p>ชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มผู้เลี้ยงโคนม ผู้นำหมู่บ้านเกษตรกรดีเด่น</p> <p>กลุ่มผู้เลี้ยงโคนม เกษตรกรดีเด่น</p> <p>ครู ชาวบ้าน ศิลปิน</p>	<p>การบริหารงานสหกรณ์ การเกษตรแผนใหม่ การตลาด ธุรกิจการเกษตร ระบบสินเชื่อและการฝึกปฏิบัติในแปลงเพาะปลูก</p> <p>การสร้างวัดประจำหมู่บ้าน</p> <p>การรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน</p> <p>การพัฒนาวิชาชีพ/กลุ่ม/ชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งทางการ</p> <p>พิธีกรรมของชุมชน</p>
14	<p>ผู้ใหญ่บ้านและเครือข่าย กลุ่มออมทรัพย์ได้ปรึกษาหารือในคณะกรรมการหมู่บ้านโดยได้รับคำแนะนำส่งเสริมจากพัฒนากร</p> <p>ผู้ใหญ่บ้านร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านภายใต้การแนะนำของพัฒนากรให้คำแนะนำและพาไปศึกษาดูงาน เพื่อริเริ่มการพัฒนากลุ่มอาชีพ</p> <p>คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดให้มีกลุ่มสตรีแม่บ้านเพื่อวางระบบการประสานงานด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี</p>	<p>ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ พัฒนากร</p> <p>ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พัฒนากร</p> <p>คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรีแม่บ้าน</p>	<p>การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต</p> <p>การพัฒนากลุ่มอาชีพ</p> <p>ระบบการประสานงานในหมู่บ้าน</p>
15	<p>ชาวบ้านจับกลุ่มพูดคุยปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับปัญหาของหมู่บ้าน โดยมีกิจกรรมสืบเนื่องได้แก่</p> <p>- การวางแผนเรียกร้องต่อหน่วยงานของรัฐ</p>	<p>ชาวบ้าน</p>	<p>การอนุรักษ์ป่าชุมชนห้วยแก้ว</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<ul style="list-style-type: none"> - การขอคำปรึกษาแนะนำจากผู้อาวุโส และผู้ที่มีความรู้สูงในหมู่บ้าน - การร่วมกันปลูกต้นไม้ ดูแล ซ่อมแซม จัดทอดผ้าป่าหารายได้สนับสนุนชมรม อนุรักษ์ป่า และกำหนดกฎระเบียบเป็น ลายลักษณ์อักษร 		
16	<p>เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่นได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อพัฒนาการคิด การพูด และการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยชุมชนภายใต้กิจกรรมดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำจัดสัมมนาระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับทรัพยากรลุ่มน้ำ - ผู้แทนชุมชนจัดเวทีชาวบ้าน เพื่ออภิปรายถกเถียงด้วยข้อมูลที่เป็นรูปธรรมและภาษาท้องถิ่น - องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำจัดเวทีสัมมนาเพื่อปรับปรุงกฎ กติกาขององค์กร <p>ผู้แทนชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้าน ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรลุ่มน้ำ</p> <p>องค์กรชุมชนใช้รูปแบบที่หรือรูปจำลองสามมิติแสดงข้อมูลทางกายภาพและใช้เวทีชาวบ้านเป็นตัวอย่างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร</p> <p>องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำยกระดับหมู่บ้านพัฒนาเป็นหมู่บ้านตัวอย่าง นำร่องการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม</p>	<p>เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น</p> <p>คณะกรรมการองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ</p> <p>ผู้แทนชุมชน</p> <p>องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา</p> <p>ผู้แทนชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน</p> <p>โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น</p> <p>องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ วิทยากรชาวบ้าน</p>	<p>การพึ่งตนเอง</p> <p>การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ</p> <p>พิจารณากฎ ระเบียบต่าง ๆ ของชุมชน</p> <p>ปรับปรุงกฎ กติกาขององค์กร</p> <p>แผนการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรลุ่มน้ำ</p> <p>กระบวนการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม</p> <p>ขยายความรู้ไปสู่หมู่บ้านอื่น</p>
17	<p>ชาวบ้านและผู้วิจัยประชุมแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน</p> <p>กลุ่มแกนกลางจัดเวทีรับรู้อปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จากการร่วมลงมือกระทำกิจกรรมศึกษาชุมชน</p> <p>การค้นหาปัญหาโดยอาศัยการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การพูดคุย การถกเถียงเพื่อแก้ไขปัญหาภายในกลุ่ม</p>	<p>ชาวบ้าน ผู้วิจัย</p> <p>กลุ่มแกนกลาง ผู้วิจัย ชาวบ้าน</p> <p>องค์กรชุมชน</p>	<p>การศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม</p> <p>การมีส่วนร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา</p> <p>การค้นหาปัญหาภายในกลุ่ม</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	เครือข่ายสังคมของคนในชุมชนนำแนวคิด การคิดค้นปัญหาไปขยายต่อเพื่อหาวิธีการ แก้ไขปัญหากับกลุ่มบุคคลวงรอบนอก โดย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ร่วมกัน ตัวแทนกลุ่มเสนอให้มีการศึกษาดูงานหมู่บ้าน อื่น นำมาหาแนวทางดำเนินการในชุมชน	เครือข่ายสังคมของคนในชุมชน ได้แก่ ญาติพี่ น้อง เพื่อนบ้าน และอาชีพเดียวกัน หมู่บ้านอื่น	การมีส่วนร่วมในกระบวนการการศึกษาและ การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานในชุมชน แนวทางการดำเนินงานในชุมชน
18	คณะผู้บริหารองค์กรและสมาชิกที่สนิทสนม จับกลุ่มคุยกันถึงความเดือดร้อนของตนที่ต้อง เสียค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม ประธานหรือผู้นำองค์กรเรียนรู้สภาพปัญหา จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านยาง ในขณะนั้น สมาชิกขององค์กรอาศัยการปรึกษาหารือ พุด คุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาแนวทาง ดำเนินการ	คณะผู้บริหารองค์กรและสมาชิกที่สนิทสนม ประธานหรือผู้นำองค์กร สมาชิกขององค์กร	สาเหตุและความจำเป็นที่ต้องแก้ไขปัญหา สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไข แนวทางดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา
19	ชุมชนอาศัยกระบวนการจัดการกับความขัด แย้งของชุมชน ได้แก่ - ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาของตน เอง - ชาวบ้านใช้กระบวนการกลุ่มในการตัด สินใจเลือกวิธีการที่ใช้จัดการกับปัญหา - ชาวบ้านใช้วิธีการระดมสมองโดยคณะ กรรมการหมู่บ้านเป็นแกนนำ - ชาวบ้านทดสอบความเป็นไปได้ของ ทางเลือกก่อนนำไปปฏิบัติจริง โดยอาศัย การระดมสมอง - ชาวบ้านวางแผนการปฏิบัติและปฏิบัติ ตามแผนปรักที่วางไว้ - ชาวบ้านประชุมปรึกษาหารือเพื่อ ประเมินผลการปฏิบัติ - ชาวบ้านติดตามผลสิ่งที่ได้ดำเนินการไป แล้ว	ชุมชน ชาวบ้าน ชาวบ้าน ชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชุมชน ชุมชน ชุมชน ชุมชน	การจัดการความขัดแย้งของชุมชน สภาพปัญหา การตัดสินใจเลือกวิธีการที่ใช้จัดการปัญหา การกำหนดทางเลือกและการตัดสินใจเลือก ทางเลือก ทดสอบความเป็นไปได้ของทางเลือก การวางแผนเพื่อการปฏิบัติและการปฏิบัติตาม แผน การติดตามผล การติดตามผล
20	อาสาสมัครสาธารณสุขเป็นบุคคลที่เข้ามาร่วม กลุ่มกันจากการคัดเลือกของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผ่านหลักสูตรการอบรมเพื่อช่วยเจ้าหน้าที่ สาธารณสุขดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชน ผู้สนใจในชุมชนได้รวมตัวกันขอศึกษาวิชา การแพทย์พื้นบ้านจากผู้รู้ด้านต่าง ๆ การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหา สุขภาพอนามัยที่พบในชุมชนบ้านท่าด่านกวาง ใต้	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ภูมิปัญหาท้องถิ่นด้านการแพทย์พื้นบ้าน	การดูแลรักษาสุขภาพของประชาชน การดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<ul style="list-style-type: none"> - ประชาชนจับกลุ่มคุยกันถึงโรคระบาดที่เกิดขึ้นในชุมชน - กลุ่มแม่บ้านประกอบอาหารโดยอาศัยการแนะนำกันเองตามที่ทราบมาจากการอ่านหนังสือ การเข้ารับการอบรมที่ทางราชการจัดให้ การถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ฯลฯ - กลุ่มแม่บ้านได้รับความรู้โดยการสอนจากเจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตร 	<p>ชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน</p> <p>เจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตร</p>	<p>โรคระบาดที่เกิดขึ้นในชุมชน</p> <p>วิธีการทำอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ</p> <p>อาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ</p>
21	<p>กลุ่มหนุ่มสาวขอคำปรึกษาและข้อเสนอแนะจากผู้อาวุโส</p> <p>กลุ่มชมรมศพประชุมวางแผนการจัดการของกลุ่ม</p> <p>กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์และถนอมอาหารได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร</p> <p>ผู้นำในชุมชนพูดคุยปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล และเจ้าหน้าที่งานเคหะกิจเกษตรประจำอำเภอเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตร</p> <p>กลุ่มแม่บ้านได้รับการฝึกอบรม มีกปฏิบัติในเรื่องของการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร</p>	<p>ผู้อาวุโส</p> <p>สมาชิกกลุ่มชมรมศพ</p> <p>เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร</p> <p>เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่งานเคหะกิจเกษตร</p> <p>สำนักงานเกษตรอำเภอ</p>	<p>การปฏิบัติงานร่วมกัน</p> <p>การจัดการของกลุ่ม</p> <p>การแปรรูปผลิตภัณฑ์และถนอมอาหาร</p> <p>การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตร</p> <p>การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร</p>
22	<p>นักพัฒนา กลุ่มแกนนำและชาวบ้านเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ระหว่างกันโดย</p> <ul style="list-style-type: none"> - นักพัฒนากระตุ้นให้เกิดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม - กลุ่มแกนนำชาวบ้านดูงานพัฒนาของชุมชนในลุ่มน้ำปากพนัง และการศึกษาดูงานกลุ่มออมทรัพย์บ้านตริง - การประชุมเป็นกิจกรรมที่เกื้อหนุนให้สมาชิกของกลุ่มได้มีการตรวจสอบถึงปัญหา - ชาวบ้านและนักพัฒนาพูดคุยแลกเปลี่ยน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไข - สมาคมหยาดฝนประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ สื่อมวลชนให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้นำชาวบ้าน - กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้จัดการผลประโยชน์ที่ได้รับจากหน่วยงานของรัฐควบคู่ไปกับการเสนอข้อเรียกร้องในส่วนที่เป็นกรณีปัญหาของชุมชน 	<p>นักพัฒนา กลุ่มแกนนำและชาวบ้าน</p> <p>นักพัฒนา กลุ่มแกนนำและชาวบ้าน</p> <p>ชุมชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง กลุ่มออมทรัพย์บ้านตริง</p> <p>สมาชิกของกลุ่ม</p> <p>ชาวบ้าน นักพัฒนา</p> <p>สมาคมหยาดฝน หน่วยงานภาครัฐ สื่อมวลชน ผู้นำชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มแกนนำในหมู่บ้าน หน่วยงานของรัฐ</p>	<p>การเพิ่มโอกาสในการทำมาหากินให้กับชาวบ้าน</p> <p>กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน</p> <p>การพัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วม</p> <p>การแก้ไขปัญหาของกลุ่ม</p> <p>การประสานความร่วมมือระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน</p> <p>การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง</p> <p>การจัดการทรัพยากรสัตว์ทะเล</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรประชาชนบ้านแหลมมะขามเป็นวิทยากรและหมู่บ้านตัวอย่าง จึงเสริมสร้างให้เกิดการยอมรับในศักยภาพของชาวบ้าน - นักพัฒนามีการจำลองรูปแบบกิจกรรมจากแหลมมะขามมากระทำที่บ้านหัวหิน 	<p>องค์กรประชาชนบ้านแหลมมะขาม</p> <p>นักพัฒนา</p>	<p>การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง</p> <p>กิจกรรมการเพิ่มโอกาสในการทำมาหากินให้กับชาวบ้าน</p>
23	<p>ชาวบ้านพูดคุยสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์แยกแยะประเด็นปัญหา</p> <p>ชาวบ้านลงมือปฏิบัติงานเมื่อถึงเวลาตามนัดหมาย</p> <p>ชาวบ้านประชุมร่วมกันเพื่อตรวจสอบถึงกิจกรรมที่ได้ทำร่วมกันอย่างเป็นทางการ</p>	<p>ชาวบ้าน</p> <p>ชาวบ้าน</p> <p>ชาวบ้าน</p>	<p>ปัญหาขาดแคลนแรงงาน</p> <p>การเอาแรง</p> <p>การประเมินผลและการสะท้อนกลับ</p>
24	<p>ชาวชุมชนบ้านควีพูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดิน</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควีก่อตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อแก้ไขปัญหา</p> <p>ชาวชุมชนยื่นข้อเสนอให้มีการไต่สวนสาธารณะ</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควีเดินขบวนเพื่อขอความเป็นธรรมจากรัฐบาลในโครงการก่อสร้างทางด่วน</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควีฟ้องร้องต่อศาลปกครองให้พิพากษายกเลิกมติคณะรัฐมนตรี</p>	<p>ชาวชุมชนบ้านควี</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควี</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควี</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควี</p> <p>ชาวชุมชนบ้านควี ศาลปกครอง</p>	<p>การรวมตัวเป็นองค์กรเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน</p> <p>คัดค้านโครงการก่อสร้างทางด่วน</p> <p>เพื่อพิสูจน์ประโยชน์ของโครงการและความชอบธรรมของการเรียกร้อง</p> <p>การต่อต้านโครงการก่อสร้างทางด่วน</p> <p>ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรี</p>
25	<p>คณะครูเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านการทำกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - การปรึกษาหารือร่วมกัน - การทำงานเป็นกลุ่ม - การศึกษาดูงานนอกชุมชน - การนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน <p>ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อการออมทรัพย์</p>	<p>คณะครู ชาวบ้าน</p> <p>คณะครู ชาวบ้าน</p>	<p>การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน</p> <p>ศึกษาถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา การรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง เศรษฐศสผสสาน ร่วมกันคิด วิเคราะห์และหาทางออกของปัญหา ร่วมกัน</p> <p>การระดมทุนให้แก่ผู้ด้อยโอกาสทางด้าน เศรษฐกิจ</p>
26/1	<p>พระสงฆ์ปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านนำเรื่องการอนุรักษ์ป่าเสื่อมโทรมเข้าประชุมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน</p> <p>กลุ่มอัครเมืองนำอาศัยการเรียนรู้ปัญหาและค้นหาทางออกร่วมกันโดยมีพระเป็นผู้กระตุ้น</p> <p>พระครูพิทักษ์นันทคุณรับรู้อาการร้ายแรงการประยุกต์พิธิวชนธรรมมาใช้กับการบวชป่าจากพระครูมานัสที่พิทักษ์</p>	<p>พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน</p> <p>พระครูพิทักษ์นันทคุณ</p> <p>พระครูมานัสที่พิทักษ์</p>	<p>การอนุรักษ์ป่าไม้เสื่อมโทรม</p> <p>ปัญหาป่าไม้</p> <p>การบวชป่า</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<p>กลุ่มพระพุทธรูป-พระธรรมทายาท พระสงฆ์ ภาครัฐและชาวบ้านจัดให้มีกิจกรรมพิชิตอดผ้าป่าพันธุ์ไม้</p> <p>บทเรียนความสำเร็จของกลุ่มองค์กรชาวบ้าน ได้เผยแพร่ออกไปโดยแกนนำชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ และราชการส่วนท้องถิ่น</p> <p>การขยายเครือข่ายการเรียนรู้อาศัยพิธีกรรมเป็นตัวสื่อให้เกิดการรวมกลุ่มในการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน</p> <p>นักพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ ราชการส่วนถิ่น มีรูปแบบการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะเครือข่ายเพื่อทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน</p> <p>กลุ่มอัครเมืองน่านเป็นองค์กรประสานงานกลางทำหน้าที่เชื่อมโยงข้อมูลความรู้และประสานความร่วมมือ สื่อสารซึ่งกันและกัน</p> <p>กลุ่มอัครเมืองน่านจัดกิจกรรมภายใต้ปรัชญาการดำเนินงานที่เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนและอยู่บนฐานทางวัฒนธรรมแบบองค์รวม ได้แก่ - ค่ายเยาวชนกับสิ่งแวดล้อม</p>	<p>กลุ่มพระพุทธรูป-พระธรรมทายาท พระสงฆ์ สำนักงานป่าไม้จังหวัดและชาวบ้านแกนนำชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ ราชการส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน</p> <p>กลุ่มแกนนำชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ และราชการส่วนท้องถิ่น</p> <p>กลุ่มนักพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรชาวบ้าน ราชการส่วนท้องถิ่น เครือข่ายการเรียนรู้</p> <p>กลุ่มอัครเมืองน่าน หน่วยพัฒนาการเยอรมัน (Germany Development Service : GSD)</p> <p>กลุ่มอัครเมืองน่าน</p> <p>กลุ่มเยาวชนเครือข่าย กลุ่มอัครเมืองน่าน พระสงฆ์ องค์กรชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน</p>	<p>การประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายในการอนุรักษ์ป่าเครือข่ายชาวบ้านรักษาป่าชุมชน</p> <p>นำแนวความคิดอนุรักษ์ป่าไม้ขยายผล</p> <p>การอนุรักษ์ป่าร่วมกัน</p> <p>การจัดองค์กรประสานเครือข่ายการเรียนรู้</p> <p>การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ</p> <p>วิชาการด้านสิ่งแวดล้อม สถานการณ์เอตส์ กิจกรรมสำรวจพื้นที่ การศึกษาสภาพป่าไม้ ต้นน้ำ ลัดบัว เกษตรผสมผสาน วัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมรณรงค์ทบทวนการระบบนิเวศน์ การอนุรักษ์และรักษาทรัพยากร</p>
26/2	<p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา ชักชวนคนในชุมชนให้ร่วมคิดร่วมวิเคราะห์ถึงความสำคัญของพื้นที่ป่า</p> <p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา นำไปทดลองใช้กับคนในครอบครัวได้ผลแล้วจึงนำไปใช้กับคนในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการกลุ่ม</p> <p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา สร้างเครือข่ายการเรียนรู้โดยอาศัยการพูดคุยกับผู้นำกลุ่ม</p>	<p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา และชาวบ้าน</p> <p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา และคนในครอบครัว</p> <p>พ่อหลวงจอนิ โอโคเฮา และผู้นำกลุ่ม</p>	<p>การฟื้นฟูป่า</p> <p>การฟื้นฟูป่าบนฐานการอธิบายด้วยภูมิปัญญา ปกาเกอญอ</p> <p>การเชื่อมประสานเครือข่าย</p>
26/3	<p>มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.) ใช้การประชุมกลุ่มในการส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ของชาวบ้าน</p> <p>มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขาพ่วงค์กรชุมชนอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง ไปศึกษาดูงานนอกสถานที่</p>	<p>มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.)</p> <p>มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.) กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง</p>	<p>การส่งเสริมการคิด วิเคราะห์ของชาวบ้าน</p> <p>การพัฒนาชุมชน</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขาจัดทำโครงการแปลงสาธิตการทำเกษตรที่สูงของเยาวชนบ้านป่าคาสุขใจ เป็นสถานที่ศึกษาดูงานเป็นตัวอย่างให้เกษตรกรในเขตลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง โดยให้ชาวบ้านเข้าร่วมการทำกิจกรรมกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิ	มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พช.) เยาวชนบ้านป่าคาสุขใจ	การศึกษาวิเคราะห์ชุมชน บริหารจัดการองค์กร และเข้าใจระบบนิเวศน์เขตภูเขาอย่างเป็นองค์รวม
26/4	หลักเศรษฐศาสตร์แบบพื้นบ้านเกิดขึ้นจากฐานความรู้และประสบการณ์เดิมที่ได้พบเห็นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ทำมา หน่วยงานพัฒนาเอกชนพ่วงองค์กรชุมชนบ้านป่านอต ไปดูงานในพื้นที่ต่างๆ องค์กรชุมชนบ้านป่านอตแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยการประชุม ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทักคณคดีและความรู้ข้อมูลข่าวสาร องค์กรชุมชนบ้านป่านอตกระจายแนวคิดไปสู่พื้นที่อื่นโดยการถ่ายทอดผ่านเวทีการดูงานในพื้นที่	ชาวบ้าน หน่วยงานพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรชุมชน อ้ายประพัฒน์ อ้ายไสว องค์กรชุมชน	หลักเศรษฐศาสตร์แบบพื้นบ้าน การพึ่งพาตนเอง ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง แนวคิดการทำพืชผักปลอดสารพิษ
27	คณะครูและชาวบ้านจำนวนหนึ่งนำพานาไปศึกษาดูงาน โรงเรียนทดลองทำโครงการไร่สวนผสม โรงเรียนขยายผลสู่ชุมชนโดยนำนักเรียนทำกิจกรรมไร่สวนผสมกับชาวบ้าน คณะครูและชาวบ้านอาศัยการสำรวจและพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจและกระตุ้น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ชุมชนสากลมีการประชุมกลุ่มหน้าเวที การเรียนรู้ในกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน ชุมชนสากลศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเข้าร่วมสัมมนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ชาวชุมชนสากลได้รับการฝึกอบรมจากวิทยากรจากภายในและภายนอกชุมชน	คณะครู และชาวบ้านจำนวนหนึ่ง คณะครู คณะครู นักเรียน ชาวบ้าน คณะครู ชาวบ้าน คณะครู ชาวบ้าน ชุมชนต่างๆ วิทยากรจากภายในและภายนอกชุมชน	แนวทางแก้ไขปัญหามุมชน ไร่สวนผสม ไร่สวนผสม การมีส่วนร่วมในชุมชน การแก้ปัญหาาร่วมกัน การมีส่วนร่วมในชุมชน การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม
28/1	อัมพร ดั่งปาน รวมกลุ่มชาวบ้าน ปรึกษากันจัดตั้งกลุ่มอมทรัพย์โดยได้รับคำแนะนำจากกรมการพัฒนาชุมชน	อัมพร ดั่งปาน กรมการพัฒนาชุมชน	กลุ่มอมทรัพย์

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<p>อัมพร ด้วงปาน พยายามสร้างผู้นำขึ้นมาโดยให้ค่อยๆ เรียนรู้เพื่อที่สามารถสืบทอดการดำเนินงานในช่วงต่อไปได้</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ เรียนรู้ที่จะมีการแก้ไขปรับปรุง กติกาหรือระเบียบการดำเนินการของกลุ่ม</p> <p>สำนักงานพัฒนาการจังหวัดสงขลาให้คำแนะนำ และความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานออมทรัพย์ให้แก่ชาวบ้าน</p> <p>มูลนิธิหมู่บ้านสนับสนุนให้อัมพร ด้วงปาน ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการทุนที่ประเทศฝรั่งเศสและเยอรมัน</p> <p>ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนักวิชาการได้ให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ องค์การวิชาการในชุมชน</p> <p>องค์กรภาคเอกชนเข้าร่วมปฏิบัติการ โดยการเดินทางมาดูงานซึ่งกันและกัน สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่สมาชิก คณะกรรมการชาวบ้านและผู้สนใจหรือเครือข่ายภายนอกโดย</p> <ul style="list-style-type: none"> - การจัดรายการวิทยุฝ่ายหอกระจายข่าว - การประชุมที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ - การจัดกิจกรรมแทรกในงานประเพณี - การเข้าร่วมสัมมนา 	<p>อัมพร ด้วงปาน</p> <p>อัมพร ด้วงปานกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ</p> <p>สำนักงานพัฒนาการจังหวัด</p> <p>ประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน มูลนิธิหมู่บ้าน</p> <p>ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนักวิชาการ</p> <p>มูลนิธิหมู่บ้าน สมาคมฟื้นฟู หมู่บ้านชนบท สงขลา องค์กรเครือข่ายระดับภาค</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ ตำบลคลองเปี้ยะ</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มออมทรัพย์ในเขตภาคใต้</p>	<p>กระบวนการสร้างผู้นำ</p> <p>กระบวนการดำรงอยู่ของเครือข่ายเปี้ยะ</p> <p>การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>การพัฒนาชุมชน</p> <p>พัฒนาความคิดของผู้นำ</p> <p>วิธีการออมทรัพย์ของชุมชน</p> <p>เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์</p> <p>เผยแพร่ข้อมูลกิจกรรมและผลงาน ความเคลื่อนไหวของกลุ่มออมทรัพย์ในเขตภาคใต้</p>
28/2	<p>สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จัดตั้งโดยได้รับความรู้จากสำนักงานสหกรณ์อำเภอ</p> <p>ผู้จัดการสหกรณ์และพนักงานได้ร่วมประชุม และปรึกษาหารือกัน เพื่อแก้ปัญหาพร้อมกันเป็นประจำ</p> <p>ผู้จัดการสหกรณ์นำคณะจาก 3 ฝ่าย ศึกษาดูงานรัฐสภา องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย และบริษัทบางจากปิโตรเลียม คำถามหนึ่งที่กรรมการดำเนินการสหกรณ์ได้สอบถามคุณโสภณ สุภาพงษ์ เชิงหยอกคือว่า “เอาข้าวเปลือกมาแลกกับน้ำมันได้ไหม” ซึ่งนำไปสู่แนวคิดการตั้งปั๊มชุมชนขึ้นที่สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ ในระยะต่อมา</p>	<p>สำนักงานสหกรณ์อำเภอศรีประจันต์</p> <p>คณะกรรมการสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ สำนักงานสหกรณ์อำเภอ และสำนักงานสหกรณ์จังหวัด</p> <p>รัฐสภา องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย บริษัทบางจากปิโตรเลียม (คุณโสภณ สุภาพงษ์)</p>	<p>ระเบียบสหกรณ์</p> <p>การพัฒนากิจการสหกรณ์</p> <p>เพื่อเป็นวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
	<p>บริษัท บางจาก เข้ามาช่วยเหลือและสอนงานเกี่ยวกับการทำธุรกิจน้ำมันให้สหกรณ์</p> <p>บริษัทบางจากได้เสริมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยเชิญบุคลากรของกลุ่มปืมน้ำมันเข้าอบรมและเชิญ ชูชาติ อินสว่าง เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่กลุ่มอื่นๆ</p> <p>สำนักงานสหกรณ์ได้ส่งคนไปดูงานการค้าขายข้าวเปลือกที่ ธกส. ศึกษาจุดเด่นจุดด้อย นำมาประยุกต์ใช้จนดำเนินการเปิดตลาดได้</p> <p>ตลาดกลางขายข้าวเปลือกเป็นงานที่สนับสนุนและส่งเสริมปืมน้ำมันซึ่งกันและกัน</p>	<p>บริษัท บางจากปิโตรเลียม</p> <p>บริษัทบางจากปิโตรเลียม</p> <p>ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)</p> <p>ตลาดกลางขายข้าวเปลือกสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์</p>	<p>การทำธุรกิจน้ำมัน</p> <p>กลยุทธ์ในการค้าขายน้ำมัน การรับส่ง การตรวจสอบและการตั้งปืมน้ำมันขึ้นใหม่</p> <p>การค้าขายข้าวเปลือก</p> <p>การจัดการ</p>
28/3	<p>กลุ่มเยาวชนเกษตรกรเกษตรพัฒนามีการดำเนินงานด้านอาชีพนอกชุมชน</p> <p>กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนามีการประชุมแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ</p> <p>กลุ่มมีผลงานดีเด่นระดับประเทศ มีกลุ่มจากภายนอกชุมชนขอเข้ามาศึกษาดูงานเป็นระยะ ทำให้กลุ่มเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน</p> <p>กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนาได้รับการศึกษานอกโรงเรียนตามรูปแบบหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ</p> <p>หน่วยงานของกรมส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอให้การฝึกอบรมระยะสั้นแก่กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา</p>	<p>ชุมชนในจังหวัดเพชรบุรี</p> <p>กลุ่มยุวเกษตรกร</p> <p>กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา กลุ่มยุวเกษตรกรจังหวัดระนอง ตรังและบุรีรัมย์ ฯลฯ</p> <p>การศึกษานอกโรงเรียนตามหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.)</p> <p>เกษตรอำเภอ ประมงอำเภอ</p>	<p>การจัดสานและการเลี้ยงปลา</p> <p>กิจกรรมการประกอบอาชีพ</p> <p>กลุ่มยุวเกษตรกร</p> <p>กระบวนการคิดการแสวงหาความรู้ทักษะเพื่อการเข้าสู่อาชีพ การประกอบอาชีพและพัฒนาอาชีพ</p> <p>การเกษตร</p>
29	<p>คณะครูของโรงเรียนสาธิตวิทยารวมตัวกันไปปรึกษากับผู้นำชุมชน พระสงฆ์ เพื่อปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้หันมาสมานฉันท์</p> <p>ชาวบ้านทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นองค์การชุมชนขึ้น</p> <p>เครือข่ายของรัฐ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และเอกชนให้ความรู้ด้านวิชาการและเทคโนโลยี</p> <p>ชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันด้วยการประชุม</p> <p>คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ไปดูงานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต</p>	<p>คณะครู ผู้นำชุมชน พระสงฆ์</p> <p>องค์กรชุมชน</p> <p>เครือข่ายของรัฐ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และเอกชน</p> <p>คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ (ชาวบ้าน ครู อาจารย์)</p> <p>กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไร่ล้อม</p>	<p>ปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้สมานฉันท์ ความเป็นชุมชนเหมือนในอดีต สร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง</p> <p>ความเข้มแข็งของชุมชน</p> <p>สนับสนุนงบประมาณ วิชาการและเทคโนโลยี</p> <p>การออมทรัพย์</p> <p>กลุ่มสัจจะออมทรัพย์</p>

ตารางที่ 15 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ต่อ)

งานวิจัย เรื่องที่	กิจกรรมการเรียนรู้	ฐานการเรียนรู้	เนื้อหา/องค์ความรู้
30	<p>ชาวบ้านได้เข้าร่วมพิธีกรรมผ้าป่า โดยการทอดผ้าป่าที่ต่างไปจากทอดผ้าป่าที่ชาวบ้านจัดกัน โดยทั่วไป ซึ่งมักเป็นการทำบุญให้กับวัด เช่น การสร้างหรือซ่อมแซมอาคารถาวรวัดภายในวัดและยังเป็นการแสดงถึงหน้าตาของชุมชน ชาวบ้านมักพูดอย่างไม่สบายใจว่า “วัดของเรายังไม่มีหอรบหรือโบสถ์ของเราสร้างไม่เสร็จ” จึงพบว่า การทอดผ้าป่า โดยทั่วไปจะเป็นในเพื่อหาทุนสำหรับการสร้างโบสถ์ วิหารหรือกำแพงวัด ดังนั้น การทอดผ้าป่าจึงเป็นรูปแบบสำคัญสำหรับการรวบรวมเงินจำนวนมากเพื่อใช้กิจการของวัด ส่วนการร่วมพิธีกรรมผ้าป่านี้เป็นการทำบุญให้กับคนยากจนหรือทานทอดคือ เพื่อกระจายโอกาสโคตรทรัพย์ในสังคม</p> <p>ชาวบ้านได้มีการเชื่อเชิญหมู่บ้านอื่นมาร่วมกลุ่มข้าว ซึ่งแสดงถึงการร่วมแรงร่วมใจของคนจำนวนมากจึงจะสำเร็จได้และมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างหมู่บ้านที่จะต้องตอบแทนคืนให้ในโอกาสต่อไป</p>	<p>พิธีกรรมผ้าป่าข้าว</p> <p>การสร้างเครือข่ายกับหมู่บ้านใกล้เคียงในลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกัน</p>	<p>การทอดผ้าป่ามีความหมายในลักษณะที่หลากหลาย เช่น การร่วมหาทุนทรัพย์เพื่อสิ่งก่อสร้างหรือถาวรวัตถุของวัด การหาเงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการของวัดและความหมายที่เป็นการร่วมทำบุญให้กับคนยากจน โดยการกำหนดทอด คือ การกระจายโอกาสโคตรทรัพย์เพื่อสังคม</p> <p>การร่วมทำบุญของหมู่บ้านอื่นในระดับของหมู่บ้านอื่นในระดับปัจเจกหรือชุมชนเป็นการแสดงถึงน้ำใจและถือเป็นบุญคุณที่ต้องตอบแทน</p>
31	<p>การสร้างกระบวนการปรับตัวโดยการจัดระเบียบสังคมใหม่ในชุมชนชั้นแนวที่ระบบบรรทัดฐานเดิมที่มีลักษณะบางประการที่ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมใหม่ โดยชาวหมู่บ้านพอเพียงได้พยายามร่วมกันสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ภายใต้การปรับเปลี่ยนและประยุกต์จากภูมิปัญญา อันเป็นรากฐานเดิมเพื่อต่อสู้และรักษาให้ชุมชนยังคงมีความพอเพียงบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองต่อไป</p> <p>การสร้างกระบวนการต่อรองกับรัฐหรืออิทธิพลภายนอก เพื่อรักษาอำนาจของชุมชนในการดูแลและจัดการทรัพยากรของตนไว้ โดยการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรในรูปคณะกรรมการป่าชุมชน เมื่อปี 2537 โดยวิธีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยราชการหลายครั้งเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันอย่างสันติในการจัดการป่าไม้</p>	<p>การจัดพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ส่วนคือ เขตพื้นที่ป่าทำกิน พื้นที่ป่าใช้สอยและพื้นที่ป่าอนุรักษ์</p> <p>การรวมตัวเป็นองค์กรในรูปคณะกรรมการป่าชุมชน</p>	<p>การร่วมกันสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมใหม่ จะเกิดได้ภายใต้การปรับเปลี่ยนและประยุกต์จากภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานเดิมของชุมชน</p> <p>กระบวนการต่อรองกับรัฐหรืออิทธิพลจากภายนอกจำเป็นต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังและจัดตั้งเป็นรูปคณะกรรมการชุมชน โดยใช้วิธีการอย่างสันติเป็นทางออกที่สำคัญ</p>

จากตารางที่ 15 พบว่าองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้

1.1 การศึกษา/การได้รับประสบการณ์จริง

1.1.1 การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา

จากงานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์ปรากฏว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป มีงานวิจัย 18 เรื่อง ที่สมาชิกชุมชนเรียนรู้จากการศึกษาจากประสบการณ์ของชุมชนอื่นอีก หรือการศึกษาดูงานหรือทัศนศึกษา เช่น กรณีศึกษาที่ค้นพบในงานวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุ่ย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่กล่าวถึงผู้นำคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านชื่อนายกลิ่ง มนโธสง ได้นำครอบครัวไปนมัสการพระธาตุพนม และมีโอกาสเห็นธนาคารข้าวของหมู่บ้านโคกกลาง อำเภอสว่างแดนดิน รวมทั้งทราบวัตถุประสงค์และความเป็นมาของธนาคารข้าว และนำความรู้ต่างๆ ที่ได้มาเผยแพร่ให้ทราบ (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 71) หรืองานวิจัยอีกชิ้นหนึ่ง คือเรื่องความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากการอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์ จังหวัดขอนแก่น ได้ระบุว่าการอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์ได้นำชาวบ้านไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าในที่ต่างๆ เพื่อให้สามารถนำความรู้และประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ในการทอผ้าและออกแบบลวดลาย (สมพงษ์ บัวชาบาล, 2531 : 64) นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ได้อ้างถึงกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการไปศึกษาดูงานคือเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน กรณีศึกษาบ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

“...ได้มีการจัดอบรมเรื่อง เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ โดยให้หมู่บ้านสมาชิกเครือข่ายหมู่บ้านละ 5 คน เข้ารับการอบรม โดยใช้งบประมาณจากวิทยาลัยครูบุรีรัมย์ 18,000 บาท เป็นค่าใช้จ่าย และงบประมาณจากโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสหกรณ์ชานา 2,500 บาท เป็นค่าเอกสาร วิทยากรที่ให้การอบรม ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ศูนย์เทคนิควิทยาเพื่อชาวบ้าน เนื้อหาการอบรมเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงปลาในนาข้าว การทำปื้มน้ำแบบกรรเชียง วิทยาการทดแทนสารเคมี ไม่ใช่สารเคมีในการปลูกพืช และให้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์ปลาของพ่อพัน (ไม่ทราบนามสกุล) ที่อำเภอ พัคคภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม แล้วดูงานเกี่ยวกับการเลี้ยงปลาในนาข้าว การทำปื้มน้ำแบบกรรเชียง...”

(อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2537 : 146 - 147)

ในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้โดยการทัศนศึกษานั้น งานวิจัยที่ระบุให้เห็นถึงเรื่องนี้ ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งกล่าวถึงการให้การอบรมชาวบ้านห้วยไม้ไผ่ และได้พาไปทัศนศึกษาป่าชุมชน จะเห็นได้จากงานวิจัยได้ระบุว่า

“...ได้พาไปทัศนศึกษาหมู่บ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านได้มีการเรียนรู้จากการทัศนศึกษาในเรื่องการจัดการน้ำซับของบ้านแพะซึ่งมีการขุดบ่อข้างน้ำจำและตักน้ำมามาใช้ประโยชน์เป็นประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านได้รับการอบรม ได้สนใจและศึกษาความเป็นไปได้ในการที่จะมาทำในหมู่บ้าน สำหรับบ้านทุ่งยาวมีการเรียนรู้ในเรื่องการจัดป่าเกี่ยวกับการนำไม้แห้งมาขายนำเงินเข้าหมู่บ้าน แต่พูดคุยแล้วไม่ตัดสินใจดำเนินการ ซึ่งจะเห็นว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการจัดสวน คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมมากกว่ารายได้...”

(กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 127)

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่เป็นไปในทำนองเดียวกันคือ การที่ชาวบ้านปางมะโอได้ร่วมกันวิเคราะห์สภาพของชุมชนและสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง โดยการไปศึกษาดูงาน ซึ่งปรากฏในงานวิจัยเรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีในหมู่บ้านปางมะโอ ดังนี้

“...กลุ่มแรกที่มีความสนใจและพร้อมที่จะไปศึกษาดูงาน คือ กลุ่มแม่บ้านก่อนการศึกษาดูงานมีการเตรียมกลุ่มเป้าหมาย โดยการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ชี้แจงการไปศึกษาดูงานว่า เป็นการปูพื้นฐานให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาหมู่บ้านและการพัฒนาอาชีพ ไม่ใช่เป็นการไปลอกเลียนแบบของคนอื่นหรือกลุ่มอื่นมาทำ หลังจากการไปศึกษาดูงานแล้วจะต้องนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาวิเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสีย แล้วนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในชุมชนของตนเอง...”

(สมาลี วรรณฤทธิ์, 2538 : 86)

จากงานวิจัยที่ยกขึ้นมากล่าว จะเห็นได้ว่าการศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่นหรือการศึกษาดูงานหรือการทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์และหาทางแก้ไขปัญหาของตนเอง สามารถประยุกต์สิ่งที่ได้พบเห็นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับสภาพชุมชนของตนเอง

1.1.2 การศึกษาสภาพชุมชน

การศึกษาสภาพชุมชนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งที่ได้ค้นพบจากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์โดยมีงานวิจัยอยู่ 1 เรื่องที่ปรากฏกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะนี้ งานวิจัยดังกล่าวคือ เรื่องการใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นฐานของสตรีชนบทภาคเหนือ การศึกษาสภาพชุมชนเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ทราบปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ รวมทั้งสภาพของชุมชนโดยทั่วไป ผู้วิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาชุมชนร่วมกับชาวบ้านปางมะโอในหลายรูปแบบ ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสศึกษาชุมชนของตนเองด้วย อันนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านปางมะโอ ดังที่งานวิจัยได้กล่าวไว้ว่า

...ในระยะแรกของการดำเนินงานเป็นการเข้าไปศึกษาสภาพปัญหาพร้อมกับชาวบ้านในหลายรูปแบบ เช่น การเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ในที่ประชุมชาวบ้าน การเข้าไปพบปะสนทนากับกลุ่มเล็ก ๆ การพบปะสนทนากับผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ สภาพปัญหาที่แท้จริงที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ อีกทั้งเป็นการปลูกแนวคิดในการวิเคราะห์สภาพปัญหาด้วยตนเองให้แก่บุคคลในชุมชนอีกด้วย นอกจากการสนทนาพูดคุยกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยยังได้นำเอาเทคนิคการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) โดยเฉพาะการทำแผนที่ชุมชนแบบมีส่วนร่วมมาช่วยในการศึกษาสภาพปัญหาในชุมชนให้ชาวบ้านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลโดยตรงอย่างกว้างขวาง...”

(สุมาลี วรรณรัตน์, 2538 : 79 - 8)

จะเห็นได้ว่าการได้ศึกษาสภาพชุมชนของตนเองของสมาชิกในชุมชนได้ทำให้สมาชิกในชุมชนเรียนรู้ว่าชุมชนตนเองมีสภาพอย่างไร กำลังเผชิญกับปัญหาอะไรบ้าง มีจุดด้อยจุดเด่นอย่างไรบ้าง อันจะนำไปสู่การหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

1.1.3 การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน

การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียนเป็นอีกลักษณะหนึ่งของกิจกรรมการเรียนรู้มีงานวิจัย 3 เรื่องจากทั้งหมดที่นำมาสังเคราะห์สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน โดยที่ประเด็นที่ศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาและ/หรือพัฒนาชุมชน อาทิเช่น งานวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนของ โอวาท สุทธานารักษ์ ซึ่ง

ส่วนหนึ่งของงานวิจัยได้ดำเนินการแก้ปัญหาความยากจนอันเนื่องมาจากการทำนาเพื่อขายข้าวในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แนวทางการแก้ปัญหาคือ การเปลี่ยนจากการทำนาแบบเดิมมาเป็นการทำไร่นาสวนผสม แต่ก่อนหน้านั้นยังไม่มีการทำเกษตรแบบนี้ โรงเรียนสาธิตโดยการนำของครูสุรินทร์ ซึ่งเป็นผู้บริหารโรงเรียน จึงได้ให้นักเรียนที่บ้านอยู่ไกลโรงเรียนมาพักที่โรงเรียนและทดลองทำไร่นาสวนผสม จนกระทั่งต่อมาชาวบ้านที่สนใจได้มาดูตัวอย่างและกลับไปทำของตนเอง ด้วยผลการวิจัยที่ระบุว่า

“...เมื่อเริ่มดำเนินการโครงการ (ไร่นาสวนผสม - ผู้วิจัย) ในระดับบ้านพักเด็กในต้นปี พ.ศ.2526 และเริ่มเห็นผลในกลาง-ปลายปีเดียวกัน กรรมการศึกษาบางคนที่มีบทบาทหลักในการมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมของโรงเรียนตลอดมาและเห็นด้วยกับโครงการไร่นาสวนผสมมาแต่แรก ก็เริ่มรับบทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในการขยายแนวคิดเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมออกไปยังคนในชุมชนด้วย...”

(โอวาท สุธนารักษ์, 2531 : 135)

หรืองานวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบทของ นิคม พรหมมาเทพย์ ที่พบว่าผู้นำของตำบลสหายคือครูสม ได้จัดแหล่งความรู้ทางด้านอาชีพไว้ที่โรงเรียน และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาศึกษาหาความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพดังที่งานวิจัยระบุว่า

“...นอกจากครูสมจะร่วมกับกลุ่มทางวัฒนธรรมแล้ว เขายังเปิดโอกาสและมีส่วนร่วมในการจัดศูนย์บริการเกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติไว้ที่โรงเรียน เพื่อให้ชาวบ้านมาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติเพิ่มเติม เขาเป็นกลไกสำคัญในการประสานงานกับวิทยากรมาให้ความรู้ในการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนที่รวมตัวกันและขอความร่วมมือจากเขา ทำให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติเข้าไปพัฒนาชุมชน แก่ไขสภาวะแวดล้อมที่เสียสภาพกลับฟื้นเข้าสู่ระบบนิเวศน์ของชุมชนที่ดีขึ้น...ครูสมได้ร่วมกับคณะครูและคณะกรรมการหมู่บ้านจัดกิจกรรมเสริมอาชีพในชุมชน โดยจัดเป็นตัวอย่างไว้ในโรงเรียน เช่น การเลี้ยงกบ ปลาตุ๊กและปลาไหลในบ่อซีเมนต์ การเลี้ยงโค ไก่ การทำปุ๋ยหมักแบบธรรมชาติ เป็นต้น กิจกรรมในโรงเรียนดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนนำไปจัดในบ้านของตน บางคนใช้เป็นอาชีพเสริม บางคนทำผลผลิตมาประกอบอาหาร เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว...”

(นิคม พรหมมาเทพย์, 2538 : 65)

จากกรณีตัวอย่างงานวิจัย จะเห็นได้ว่า การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้แบบหนึ่งที่สมาชิกในชุมชนได้อาศัยเป็นวิถีทางในการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและ/หรือพัฒนาชุมชนได้

1.1.4 การชมสไลด์

การชมสไลด์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏในงานวิจัยเพียง 1 เรื่อง ของงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทั้งหมด คืองานวิจัยเรื่อง ชุมชนแข่งกีฬาวีดิโอชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองของ อรทัย อาจอ่ำ จากตอนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องนี้ได้กล่าวถึงการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนแข่งกีฬาวีดิโอต่าง ๆ ได้อาศัยวิธีการต่าง ๆ และวิธีการหนึ่งที่ใช้คือ การฉายสไลด์ จะเห็นได้จากงานวิจัยที่กล่าวว่า

“...การพูดคุย การบรรยาย การอภิปราย การสนทนา การฉายสไลด์ การประชุมใหญ่ การประชุมกลุ่มย่อย การอ่านแผ่นพับ ฯลฯ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดำเนินไปหลายครั้งหลายคราตลอดช่วงระยะเวลา 3 เดือน (มิถุนายน-สิงหาคม 2529) ซึ่งผลปรากฏว่าชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจสหกรณ์มากขึ้น ชุมชนส่วนใหญ่มองเห็นว่าสหกรณ์จะเป็นประโยชน์ต่อพวกตนอย่างมากมาย ถ้าสามารถจัดตั้งและดำเนินการได้สำเร็จ...”

(อรทัย อาจอ่ำ, 2531 : 56)

จากผลการวิจัยทำให้สามารถกล่าวได้ว่าการชมสไลด์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งซึ่งอยู่ในองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

1.1.5 การได้รับประสบการณ์จริง

ผลจากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์พบว่า มีกิจกรรมการเรียนรู้ลักษณะหนึ่งคือ การได้ประสบการณ์จริง เป็นการเรียนรู้จากการเคยมีประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก่อน เมื่อต้องทำเรื่องนั้นอีกก็จะมี ความมั่นใจในการกระทำ ดังในกรณีของชาวบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่เตาดิน ได้รวมตัวกันสู้เพื่อให้ได้สิทธิในการดูแลป่าชุมชน พร้อมทั้งฟื้นฟูสภาพป่าในรายงานการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ของศลิษา พึ่งแสงแก้ว งานวิจัยเรื่องนี้ระบุว่าชาวบ้านเคยได้รับความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลป่าไม้มาแล้ว จึงมีความมั่นใจในการที่จะดำเนินการดูแลป่าไม้ ดังที่งานวิจัยระบุว่า

“...ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเคยเข้าร่วมประชุมอบรมเกี่ยวกับป่าไม้มาแล้ว จึงช่วยเสริมสร้างให้ชาวบ้านมีทักษะในการวางแผนดำเนินงานมากขึ้น และนำมาใช้ในการร่วมวางแผนแก้ไขปัญหาป่าไม้ของหมู่บ้านของตนได้ การมีชาวบ้านที่เคยผ่านการประชุมอบรมเกี่ยวกับป่าไม้เป็นจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้ และมีความรู้สึกเชื่อมั่นกล้าแสดงความคิดเห็น เข้าร่วมในการวางแผนดำเนินงานของกลุ่มมากขึ้น...”

(ศลิษา พึ่งแสงแก้ว , 2537 : 198)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะนี้เช่นเดียวกันคือ งานวิจัยเรื่อง การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน : ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ของ มณีรัตน์ มิตรปราสาท ซึ่งได้ค้นพบว่า

“...ความพยายามในการแก้ไขปัญหาดูโดยยึดหลักกฎหมายของนักพัฒนา และมีการเชิญกลุ่มอวนรุนมาพูดคุยที่บ้านแหลมมะขามถึงผลเสียของทั้งสองฝ่าย ทำให้กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านและนักพัฒนาเริ่มเรียนรู้ว่า... ประมง (เจ้าหน้าที่ประมง-ผู้วิจัย) มีเอี่ยว เขาได้ลากอวนรุนทุกเดือน... (สมาน หมื่นทองวารี อ่างโน มณีรัตน์ มิตรปราสาท , 2539 : 80) ...และถึงที่สุดกลุ่มโพงพางบ้านแหลมมะขาม ก็เลิกประกอบการไปเพื่อให้อวนรุนและอวนปิดอ่าวเล็กเข้ามาประกอบการ บริเวณอ่าวแหลมมะขาม เพราะไม่สามารถต้านกระแสการผลักดันจากเพื่อนบ้านและกลุ่มแกนนำได้...”

(มณีรัตน์ มิตรปราสาท, 2539 : 80)

กิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการได้รับประสบการณ์จริงที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นกิจกรรมการเรียนรู้แบบหนึ่งที่น่าไปสู่ความเข้มแข็งชุมชนได้

จากผลการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการศึกษาหรือการได้รับประสบการณ์จริง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการศึกษาหรือการได้รับประสบการณ์จริง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็งนั้น เป็นกิจกรรมด้านการศึกษาจากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษามากที่สุด

1.2 การแลกเปลี่ยนความรู้

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น ส่วนใหญ่มีกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการแลกเปลี่ยนความรู้แบบการปรึกษาหารือ/แลกเปลี่ยนความคิดเห็น กล่าวคือ จากงานวิจัยที่สังเคราะห์ทั้งหมด 31 เรื่อง มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นกิจกรรมการเรียนรู้ในแบบดังกล่าวถึง 28 เรื่อง

จากงานวิจัย 28 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการเรียนรู้แบบการปรึกษาหารือ/แลกเปลี่ยนความคิดเห็น พบว่ามีรูปแบบย่อย 2 รูปแบบ คือ กิจกรรมระหว่างบุคคลกับบุคคล กิจกรรมระหว่างบุคคลกับกลุ่ม

การปรึกษาหารือ/แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อหาข้อคิดเห็นหรือข้อสรุปสภาพปัญหา แนวทางแก้ปัญหา วิธีดำเนินการ ซึ่งจะเห็นได้จากงานวิจัย อาทิเช่น งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ของ สายพิรุณ น้อยศิริ ซึ่งได้ศึกษาการรวมกันของชาวบ้านโนนขุยเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนข้าว โดยได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหา ดังที่ผลการวิจัยระบุว่า “การแลกเปลี่ยนระหว่างนักพัฒนาและผู้นำกลุ่มนี้กระทำกันบ่อยครั้ง ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการคือการอภิปรายแลกเปลี่ยนกับกลุ่มใหญ่ทั้งกลุ่มและการพูดคุยกันเองในกลุ่มย่อย...การเผยแพร่ความคิดในกลุ่มย่อย หลังจากการปิดประชุมใหญ่ครั้งแรก กลุ่มผู้นำได้กระจายการพูดคุยเป็นกลุ่มย่อยๆ ทั้งในส่วนของผู้นำอื่นๆ ที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือและในส่วนของชาวบ้านในละแวกบ้านใกล้เคียงกัน และได้นำปัญหาต่างๆ จากกลุ่มย่อยมาแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มผู้ริเริ่มเสมอๆ (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 73) หรือกรณีของชาวบ้านในซอยเซ่งกี้ที่ได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยก็พบว่า ชาวบ้านได้มีการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันด้วย จะเห็นได้จากผลการวิจัยเรื่อง ชุมชนเซ่งกี้ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองที่ได้รับระบุว่า “...การรวมตัวกันของประชาชนซอยเซ่งกี้มีขึ้นหลังจากการเกิดเพลิงไหม้ในปี 2521 ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยรวมทั้งในขณะนั้นมีการปล่อยข่าวการไล่ที่เป็นระยะๆ ชาวชุมชนจึงมีความหวาดวิตกกังวลได้ปรึกษาหารือกัน...” (อรทัย อาจอ่ำ, 2531 : 37) เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การอนุเคราะห์เด็คนอร์เวย์ จังหวัดขอนแก่น ที่ได้ศึกษาการแก้ปัญหาหนี้สินและขาดแคลนข้าวบริโภคของชุมชน หมู่บ้านฝาง ในการแก้ปัญหามาชิกได้ปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ดังผลการวิจัยที่ระบุว่า “...การดำเนินงานในช่วงปีแรกประสบปัญหา ชาวบ้านยังสับสนในการปฏิบัติงาน ทางองค์กรก็ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้าน (สมพงษ์ บัวชาบาล, 2531 : 61) นอกจากนี้การแก้ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของสตรีก็มีการปรึกษาหารือกันด้วย จะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง การใช้

การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นฐานของสตรีชนบทภาคเหนือ ที่ได้ระบุว่า “...การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านครั้งนี้มีการประชุมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันหลายครั้งก่อนที่จะมีการก่อตั้ง โดยที่ชาวบ้านจะเป็นฝ่ายแสดงความคิดเห็น...” (สุมาลี วรรณฤทธิ, 2538 : 101)

นอกจากกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการปรึกษาหารือ/แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ยังมีกิจกรรมการเรียนรู้ในแบบอื่น ๆ อีก อาทิเช่น การพูดสนทนา การพูดคุยเป็นการส่วนตัว การวิพากษ์วิจารณ์ การเสวนา การตอบปัญหา/ การถกเถียงปัญหา การอภิปราย การประชุมกลุ่มย่อย การระดมสมอง และการแลกเปลี่ยนความรู้กับสถาบันการศึกษา เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้เหล่านี้ล้วนเป็นวิธีที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

1.3 การได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ

งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมการเรียนรู้แบบการได้รับความรู้อย่างเป็นระบบหลายประการ โดยมีการประชุมอย่างเป็นทางการเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทั้งหมด 31 เรื่อง มีงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นกิจกรรมการเรียนรู้ในแบบดังกล่าว 21 เรื่อง ได้แก่ งานวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการประชุมอย่างเป็นทางการของชาวบ้านโนนขุย เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภค ดังที่งานวิจัยได้ระบุว่า “...การแพร่ความคิดโดยใช้ที่ประชุมใหญ่ประจำเดือนของหมู่บ้านผู้นำ ในการจัดตั้งใช้ที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเป็นเวทีในการเผยแพร่ความคิด เพื่อเตรียมการจัดตั้งธนาคารข้าวหลายครั้ง ที่สำคัญมี 3 ครั้ง...” (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 74) หรือในกรณีของชาวบ้านชอยเซ่งกี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง ได้กล่าวว่า “...วิธีการแบบสหกรณ์เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ชาวชุมชนนำมาถกเถียงกันมากขึ้น ทางภาคเหนือแห่งชาติจึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดประชุมชี้แจงและระดมความคิดเห็นที่มีต่อสหกรณ์ ในที่สุดก็จัดให้มีการประชุมใหญ่ชาวชุมชนเซ่งกีขึ้น โดยมีตัวแทนจากกรมส่งเสริมสหกรณ์ มาเป็นผู้ชี้แจงและให้ความรู้ขั้นต้นกับชาวชุมชน (อรทัย อาจอ่ำ, 2531 : 54) นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นกิจกรรมการเรียนรู้แบบประชุมอย่างเป็นทางการ คืองานวิจัยเรื่องบทบาทของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบท ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ได้กล่าวว่า “...ครูชบ ยอดแก้ว จึงได้นำความคิดการออมทรัพย์เพื่อพัฒนาชีวิตแบบครบวงจร เข้าสู่ชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2525 โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก ประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น (สุนทร ยุทธชนะ, 2537 : 51)

การสัมมนาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการได้รับความรู้อย่างเป็นระบบอีกแบบหนึ่ง จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่ามีงานวิจัย 6 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นการสัมมนาฐานะเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ ดังเช่น งานวิจัย

เรื่อง กระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินงานทางการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน กล่าวไว้ว่า: “...ทางโครงการได้จัดให้มีการประชุม พูดคุยฝึกอบรม สัมมนา ขึ้นในหมู่บ้านหลายครั้ง ตลอดจนพาไปทัศนศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ จากผลของกระบวนการให้การศึกษาดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มสตรี เยาวสตรี และประชาชนทั่วไปในหมู่บ้าน ได้เข้ามาประชุมสัมมนาเป็นเรื่องของแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มหรือการจัดตั้งองค์กร การบริหารองค์กรและการประกอบอาชีพเสริม...” (จรรยา วรรณทอง, 2538 : 84)

กิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการได้รับความรู้ว่าเป็นระบบอีกประการหนึ่ง คือ การรับความรู้/การรับความรู้จากการถ่ายทอดของผู้นำหรือภูมิปัญญา มีงานวิจัยจำนวน 8 เรื่องที่ปรากฏกิจกรรมการเรียนรู้แบบนี้ เช่น งานวิจัยเรื่องบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้กล่าวไว้ว่า: “...ครูวิเชียรซึ่งคลุกคลีอยู่กับกลุ่มวัยรุ่นในชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ได้สร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองและสอดแทรกแนวคิดในการทำไร่สวนผสมเข้าไปในกลุ่ม...” (โอวาท สุทธนารักษ์, 2531 : 135) หรืองานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองในชุมชนที่กล่าวว่า: “...เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเป็นไปในทางเดียวกัน รวมถึงการติดต่อให้หน่วยงานของทั้งภาครัฐหรือองค์กรเอกชนบางองค์กรมาให้ความรู้ด้านการบำรุงรักษา และการอนุรักษ์ที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา และหากมีปัญหาเกิดขึ้นประการใด โดยเฉพาะเรื่องของภัยธรรมชาติหรือส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมด้านความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลรักษาป่า...” (ถวิล กัลชาญพิเศษ, 2538 : 56)

นอกจากนี้แล้วยังมีกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการได้รับความรู้ว่าเป็นระบบอีก ได้แก่ การรับคำแนะนำ การรับการสอนงาน/การสอน การศึกษาในระบบ/การศึกษา เป็นต้น

1.4 การคิดวิเคราะห์/การวางแผน

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์พบว่า ในงานวิจัยทุกเรื่องมี “การคิดหาแนวทางแก้ปัญหา/แสวงหาทางเลือก” เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น งานวิจัยเรื่อง การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจ : ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง กล่าวไว้ว่า: “...บ้านแหลมมะขามเป็นชุมชนชายฝั่งทะเลที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยตั้งอยู่บนฐานของการผลิตที่ต้องพึ่งพา และ/หรือใช้ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญคือ การเป็นไม้ส่งหลุมถ่านเพียงแปรรูปเป็นสินค้า (ถ่าน) ส่งไปขายยังต่างประเทศ และการทำประมงเพื่อการค้า ได้ส่งผลให้เกิดการลดลงของทรัพยากรชายฝั่ง และได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่กลุ่มแกนนำซึ่งได้แก่ผู้นำศาสนาผู้นำที่เป็นทางการ และผู้อาวุโสภายในชุมชน ต้องขบคิดเพื่อหาแนวทางแก้ไขมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 (โดยประมาณ) (มณีรัตน์ มิตรปราสาท, 2539 : 75) หรือจากงานวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่

กล่าวว่า: “...ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ ได้พยายามแสวงหาทางออกกับปัญหานี้คือศึกษาเอกสารเรื่องไร่นาป่าผสมที่ได้รับความนิยมเพราะจากโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และสถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟู จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปลูกพืชแบบไร่นาป่าผสม หรือการเกษตรยั่งยืนน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาที่ชาวบ้าน อยู่นี้...” (วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540 : 137)

สำหรับการคิดวิเคราะห์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยจำนวน 21 เล่ม การคิดวิเคราะห์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันคิดว่าเป็นปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบอยู่คืออะไร มีสาเหตุมาจากอะไร เช่น ผลจากการวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ว่า “...ผู้นำการเปลี่ยนแปลงคนแรกที่เสนอให้มีโครงการไร่นาสวนผสมคือ ครูวิเชียร ได้นำความคิดที่จะให้เด็กบ้านไกลมาพักที่โรงเรียน และทำไร่นาสวนผสมไปด้วย ไปปรึกษากับครูสุรินทร์ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ ตั้งแต่วิเชียรและจรินทร์มาพูดเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมก็ทำให้ผมสะกิดใจขึ้นมา เช่น จรินทร์บอกว่าเกษตรครบวงจร ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ ผมก็คิดว่า เอ๊ะ..อะไร เราไม่เคยได้ยิน เราเคยแต่ได้ยินว่าเราจะเลี้ยงหมูก็เลี้ยงหมูอย่างเดียว จะทำนาจะทำอย่างเดียว ไม่เห็นต้องผสมผสาน ผมก็เริ่มชัดเจนขึ้น ทางเทคนิคได้มาจาก จรินทร์ ส่วนการมองปัญหาในระบบได้มาจากวิเชียร และคนหนุ่มสาวที่มาแลกเปลี่ยนบ่อยๆ...” (โอวาท สุทธนารักษ์, 2531 : 134) งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการคิดวิเคราะห์ในฐานะที่เป็นฐานการเรียนรู้ คือ งานวิจัยเรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นฐานของสตรีชนบทภาคเหนือ ซึ่งกล่าวได้ว่า “...ในระยะแรกของการดำเนินงานเป็นการเข้าไปศึกษาสภาพปัญหาพร้อมกับชาวบ้านในหลายรูปแบบ เช่น การเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ในที่ประชุมชาวบ้าน การเข้าไปพบปะสนทนากับกลุ่มเล็ก การเข้าไปพบปะสนทนากับผู้นำหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีความคิดวิเคราะห์สภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน อีกทั้งเป็นการปลูกแนวคิดในการวิเคราะห์สภาพปัญหาด้วยตนเองให้แก่บุคคลในชุมชนอีกด้วย...” (สุมาลี วรรณรัตน์, 2538 : 79)

การร่วมวางแผนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในงานที่นำมาสังเคราะห์จำนวน 2 เรื่อง คืองานวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้กล่าวว่า “...เพราะชุมชนขนาดเล็กจึงทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ข่าวสารต่างๆ ได้โดยง่าย จากปากต่อปากชาวบ้าน 2-3 คน จะจับกลุ่มพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาของหมู่บ้านที่ร้านค้าของหมู่บ้าน มีการวางแผนเรียกร้องต่อหน่วยงานของรัฐ...” (ศลิษา พึ่งแสงแก้ว, 2537 : 230) ส่วนงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งคือ กระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน กล่าวว่า “...เมื่อดอกใจจะใช้วิธีการเอาแรงแล้ว ชาวนาจะเลือกกันว่าจะเก็บเกี่ยวในวันใดและจะแลกแรง

งานกับบ้านไต่บ้าง หลังจากนั้นจะเดินไปบอกตามบ้าน นัดแนะวันและเวลาเดียวกัน...” (ภูษา ศรีวิลาศ, 2539 : 114)

1.5 การปฏิบัติจริง

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งคือ การปฏิบัติจริง โดยที่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีกิจกรรม การเรียนรู้ในลักษณะการปฏิบัติจริงแบบลงมือปฏิบัติอยู่ 24 ชุมชน ดังงานวิจัยเรื่อง บทบาทของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบท ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ได้ชี้ให้เห็นว่า ครูชบได้ดำเนินการโครงการสหกรณ์และการออมทรัพย์ในโรงเรียนจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านเรียกร้องให้ครูชบจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้ชาวบ้าน จะเห็นได้จากงานวิจัยกล่าวว่า “...โครงการแต่ละอย่างในโรงเรียนสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี จนกระทั่งเป็นที่เชื่อถือและยอมรับของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการสหกรณ์และการออมทรัพย์ ชาวบ้านตำบลน้ำขาว จึงเรียกร้องให้ครูชบหยุดแก้ว จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้กับชาวบ้านบ้าง...” (สุนทร ยุทธชนะ, 2537 : 51)

มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ 2 เรื่อง ที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะการปฏิบัติจริงแบบการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น งานวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนในชนบท : กรณีศึกษาชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวว่า “...การทดลองลงมือปฏิบัติ เช่น การปลูกพืชสมุนไพรและบันทึกสรรพคุณเพื่อการรักษาโรคขั้นพื้นฐาน การฝึกหัดทำกายภาพบำบัดโดยหมอพื้นบ้านเป็นผู้สอน...” (วัฒนพร คชภูมิ, 2540 : 83)

การเข้าร่วมพิธีกรรม เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งที่น่าไปสู่ความเข้มแข็ง ดังกรณีของบ้านห้วยม้าโก้งที่อาศัยพิธีกรรมในการอนุรักษ์ป่าจากงานวิจัย เรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งได้กล่าวว่า “...โรงเรียนห้วยม้าโก้งได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรมการเลี้ยงขุนห้วยไฟของหมู่บ้าน จึงได้มีการกำหนดกิจกรรมในการเรียนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ของเด็กชั้น ป. 5-6 ให้เด็กได้เข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงขุนห้วยไฟ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมของหมู่บ้านและสืบทอดจารีตประเพณีต่อไป โดยกำหนดให้เด็กเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ด้วย...” (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 123 - 124)

1.6 การศึกษาจากเอกสาร/ข่าวสาร

การศึกษาเอกสาร/ข่าวสารต่างๆ ทำให้สมาชิกของชุมชนได้ข้อมูลหรือความรู้ในการดำเนินการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ซึ่งงานวิจัยได้สะท้อนเรื่องนี้จำนวน 4 เรื่อง ดังเช่นงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนระบุว่า “...กลุ่มป้อมชุมชนซึ่งมีกิจการธุรกิจน้ำมันเป็นกิจกรรมหลัก ได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับธุรกิจน้ำมัน การบริการลูกค้า และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้บริการน้ำมันรวมทั้งสิทธิประโยชน์

ต่าง ๆ ให้กับสมาชิกของปืมน้ำมันจากวารสารกรีนนิวส์เป็นวารสารรายเดือนจัดทำโดยบริษัทบางจาก...” (ปาน กิมปี 2540 : 34) หรือในกรณีของชุมชนแข่งก็ก็ได้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสภรณ์จากการศึกษาเอกสารเช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง ชุมชนแข่งก็ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองว่า “...การอ่านแผ่นพับ ฯลฯ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการดำเนินไปหลายครั้งหลายครา ตลอดช่วงระยะเวลา 3 เดือน (มิ.ย.-ส.ค. 2529) ผลปรากฏว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจ “สภรณ์” มากขึ้น...” (อรทัย อาจอ่ำ, 2531 : 56)

นอกจากนี้แล้วการศึกษาข่าวสารจากสื่อมวลชน/การรับข่าวสารจากหอกระจายข่าวก็ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วย ดังกรณีของชุมชนคลองเปี้ยะที่ได้เปิดเผยข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ให้กับสมาชิกได้รู้ซึ่งจะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ที่ได้ระบุว่า “...กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ นายอัมพร ดั่งปาน เน้นให้สมาชิกได้ข้อมูลข่าวสารของกลุ่มให้มากที่สุด เพราะการทำงานมวลชนต้องทำเป็นระบบเปิด ให้สมาชิกตรวจสอบได้ตลอดเวลา นอกจากนี้แล้วการพัฒนาด้านข่าวสารข้อมูล ยังเปิดให้แก่องค์กรเครือข่ายอื่น และผู้ที่สนใจได้เรียนรู้และเข้าใจงานของกลุ่มอีกด้วย (ปาน กิมปี, 2540 : 111)

1.7 การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน

กิจกรรมการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งคือ การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันซึ่งจะทำให้สมาชิกที่ดำรงชีวิตร่วมกันนั้นสามารถเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันได้ จะเห็นได้จากกรณีชุมชนห้วยไม้ไถ้ที่อาศัยอยู่ร่วมกันโดยอาศัยพิธีกรรม เลี้ยงผีขุนห้วยไฟ ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ว่า “...ชาวบ้านมีวิถีของการดำรงอยู่ร่วมกันโดยอาศัยพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วยไฟ พิธีกรรมบวงสรวงกุ่ม้าไถ้ และเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร...” (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538 : 77 – 79)

1.8 การประเมิน

การประเมินเป็นกิจกรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นการพิจารณาว่าสิ่งที่ดำเนินการไปแล้วประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง ดังตัวอย่างงานวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่พื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน ที่ผลการวิจัยกล่าวว่า

“...ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา สมาชิกจะมารวมตัวกันปีละครั้ง เพื่อรอเงินปันผลซึ่งจัดขึ้นที่วัด ในการประชุมพัฒนาการและกรรมการจะชี้แจงการดำเนินงานในรอบปีที่ผ่านมา และแจ้งยอดเงินออมทรัพย์ที่ออมได้และปันผลกำไรให้สมาชิก...”

(ภูเขา ศรีวิลาศ, 2539 : 121)

หรือจากผลการวิจัยจากเรื่องเดียวกันที่ว่า

“...จากกฎระเบียบของกลุ่มที่กำหนดให้มีการประชุมทุกวันที่ 7 ของเดือน ซึ่งในการประชุมจะมีการสรุปผลการทำงานในเดือนที่ผ่านมา พูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วและที่กำลังเผชิญอยู่ และกิจกรรมที่กระทำต่อไปในอนาคต...”

(ภูเขา ศรีวิลาศ, 2539 : 127)

จากผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้ สรุปได้ว่าชุมชนที่มีความเข้มแข็งส่วนใหญ่จะมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ การคิดหาทางแก้ปัญหา (31) การปรึกษาหารือ/ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น (28) การลงมือปฏิบัติ (24) การคิดวิเคราะห์ (21) การร่วมวางแผน (20)

2. ฐานการเรียนรู้

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ในด้านฐานการเรียนรู้หรือแหล่งความรู้ของชุมชนพบว่า แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนมีมากมายและมีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามงานวิจัยแต่ละเรื่อง อย่างไรก็ตามโดยภาพรวม ฐานการเรียนรู้ของชุมชนประกอบด้วย ฐานการเรียนรู้ภายในชุมชนและฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ฐานการเรียนรู้ภายใน

แหล่งการเรียนรู้ภายในชุมชนของชุมชนเข้มแข็งมีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ระบุว่า สมาชิกชุมชนทุกชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็ง ในขณะที่ผู้นำชุมชน 26 ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็ง ส่วนสภาพแวดล้อมของชุมชน 26 ชุมชน เป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็ง อย่างไรก็ตามยังมีฐานการเรียนรู้อื่น ๆ อีกที่เป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็ง แต่จำนวนของชุมชนเข้มแข็งที่มีฐานเหล่านี้เป็นฐานการเรียนรู้มีจำนวนค่อนข้างน้อย ได้แก่ ชุมชนเข้มแข็งที่มีเครือข่ายเป็นฐานการเรียนรู้มี 1 ชุมชน ผู้สูงอายุมี 3 ชุมชน วัด/พระมี 4 ชุมชน ปราชญ์ภูมิปัญญา มี 3 ชุมชน คณะครูมี 3 ชุมชน เวทีที่ประชุมมี 1 ชุมชน และคณะกรรมการดำเนินงานมี 2 ชุมชน

กล่าวเฉพาะฐานการเรียนรู้ที่เป็นสมาชิกของชุมชน พบว่า ชุมชนเข้มแข็งทุกชุมชนมีสมาชิกชุมชนเป็นฐาน เช่น งานวิจัยเรื่อง บทบาทของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบท ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กล่าวว่า “...เมื่อชาวบ้านเข้าใจและเห็นประโยชน์จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น เมื่อเห็นว่าชาวบ้านเข้าใจและช่วยตัวเองได้แล้ว จึงถอนตัวออก

จากการเป็นพี่เลี้ยง ปล่อยให้ชาวบ้านบริหารงานและดำเนินการกันเอง...” (ชบ ยอดแก้ว สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2536 อ้างถึงใน สุนทร ยุทธชนะ, 2537 : 51) หรืองานวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ได้ระบุว่า “...ครูสุรินทร์ได้นำความข้อนี้ (การยกฐานะโรงเรียนสาธิตเป็นโรงเรียนมัธยม - ผู้วิจัย) ไปปรึกษากับคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียนและชาวบ้าน ซึ่งต่างก็เห็นด้วยเพราะนอกจากจะทำให้บุตรหลานของตนไม่ต้องเดินทางไกลเพื่อไปศึกษาต่อที่ตัวอำเภอเสนาแล้ว ยังทำให้โอกาสที่เด็กในชุมชนจะได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นมีมากขึ้นด้วย...” (โอวาท สุทธนารักษ์, 2531: 77)

ฐานการเรียนรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้นำแนวคิด ความรู้ ข้อมูลข่าวสารเข้าไปสู่ชุมชน เพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาและ/หรือพัฒนาชุมชน ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่กล่าวว่า “...การนำแนวความคิดมาขยายในกลุ่ม ผู้นำ นายกลิ่ง มนโธสงได้นำข่าวสารทางวิทยุและเรื่องราวที่พบเห็นมาแลกเปลี่ยนกันในหมู่ผู้นำของหมู่บ้าน กลุ่มหนึ่งราว 5 - 6 คน และกลุ่มผู้นำดังกล่าวเกิดความสนใจอย่างมาก จึงได้คุยกันเป็นระยะๆ ดำริที่จะดำเนินการในหมู่บ้านบ้าง...” (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 72) หรืองานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองในชุมชน ซึ่งได้กล่าวว่า “...ประชาชนในหมู่บ้านมักมีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานอาชีพของตนเองลดลงด้วยขาดกำลังใจ เงินที่ตนเองหามาได้ต้องใช้นี้พร้อมดอกเบี้ย ทำให้เงินเหลือถึงครอบครัวน้อยลง และส่วนหนึ่งกลับมีภาระหนี้สินซ้ำซาก ไม่สามารถที่จะชำระให้หมดหนี้สินไปได้ ผู้ใหญ่บ้านและற்றுญิกกลุ่มออมทรัพย์ในปัจจุบัน จึงได้ปรึกษาหารือในคณะกรรมการหมู่บ้านรวมถึงการได้รับคำแนะนำส่งเสริมจากภาครัฐบาลโดยผ่านทางพัฒนาการ จึงได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เมื่อ 4 ที่ผ่านมา...” (ถวิล กัญชาลพิเศษ, 2538 : 48)

นอกจากนี้ยังมีฐานการเรียนรู้อีกประการหนึ่ง คือ สภาพแวดล้อมของชุมชน การที่เกิดปัญหากับสภาพแวดล้อมของชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดความคิดที่จะต้องแก้ปัญหาเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน งานวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สะท้อนให้เห็นประเด็นนี้ได้อย่างดี จะเห็นได้จากผลการวิจัยที่ว่า “...เนื่องจากพื้นที่บนดอยแม่สะลองผ่านการใช้พื้นที่อย่างหนักในอดีต เนื่องจากการอพยพเข้ามาพำนักในบริเวณนั้นของชาวเขาหลายระลอก ทรัพยากรดินจึงเสื่อมสภาพอย่างรุนแรง ทำให้ชาวเขาต้องบุกกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ จำนวนพื้นที่ป่าลดลง ประกอบกับกระแสการปลูกฝิ่นของชาวเขา ยิ่งทำให้พื้นที่ป่าลดจำนวนลงมากขึ้น จากปัญหาเรื่องดินและป่านำมาสู่เรื่องนี้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ ปริมาณน้ำที่ใช้ในการทำไร่ข้าวโพด ไร่ข้าวจึงมีจำนวนจำกัด ดังนั้น อาจสรุปได้ว่าทรัพยากรดิน

น้ำ ป่าของพื้นที่ดอยแม่สะลองนั้นไม่จัดอยู่ในชั้นอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นเหตุให้ชุมชนต้องหาทางออกให้กับระบบนิเวศน์และชุมชน โดยการนำแนวคิดเรื่องการเกษตรยั่งยืนและการอนุรักษ์ป่าเข้ามาแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล...” (วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540 : 130)

จะเห็นได้ว่าฐานการเรียนรู้ในชุมชนที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่ความเข้มแข็ง คือ สมาชิกในชุมชน ผู้นำ สภาพแวดล้อม เครือญาติ ผู้สูงอายุ วัด/พระ ปราชญ์ภูมิปัญญา คณะครู เหวที่ประชุม และคณะกรรมการ

2.2 ฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน

จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า ฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชนของชุมชนเข้มแข็งมีอยู่ 3 ประการคือ 1) ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก ซึ่งมีงานวิจัยถึง 21 เรื่องที่มีฐานการเรียนรู้มีอยู่ในงานวิจัย 21 เรื่อง 2) แหล่งศึกษาดูงาน ฐานการเรียนรู้มีอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง และ 3) สื่อมวลชน ฐานการเรียนรู้มีอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง

ฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก ได้สะท้อนให้เห็นในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท ซึ่งได้ระบุว่า “...สมาชิกโครงการได้เข้ารับการฝึกอบรมทดสอบความสามารถเกี่ยวกับเรื่องการปลูกฝังแนวความคิด การบริหารงานสหกรณ์ วิชาการเกษตรแผนใหม่ การตลาด ธุรกิจการเกษตร ระบบสินเชื่อ การฝึกปฏิบัติในแปลงเพาะปลูกเป็นเวลา 70 วัน โดยได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาชีพหลักของสมาชิกโครงการ คือการเกษตรมีการปลูกหญ้า และการเลี้ยงโคนม ประมาณร้อยละ 40 ที่เหลือร้อยละ 60 จะทำการปลูกข้าว ข้าวโพด และถั่วลิสง เพื่อขายให้แก่สหกรณ์ใช้ผลิตเป็นอาหารสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชอื่นๆ อยู่บ้าง เช่น ข้าว อ้อย ทำสวนผลไม้ เช่น มะม่วง ลำไย ลิ้นจี่ มะขามหวาน เป็นต้น...” หรืองานวิจัยเรื่องการก่อตัวขององค์กรประชาชน กับการเสริมอำนาจประชาชน : ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ซึ่งมีผลการวิจัยว่า “...ความผิดหวังต่อสิ่งที่คาดหวังจะได้รับจาก “การพัฒนา” ได้ส่งผลให้กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านเริ่มชักชวนกันเข้าไปสอบถามจากนักพัฒนาโดยบางส่วนเข้าใจว่า “สมาคมจะแนะแนวการทำงานในหมู่บ้าน... เน้นเรื่องการช่วยเหลือหมู่บ้าน... เพราะตอนนั้นมีภารกิจกันว่าทำอะไรให้ชาวบ้านทำงานด้วยกันอย่างมีพลัง...” (มณีรัตน์ มิตรปราสาท, 2539 : 77)

ฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชนอีกประการหนึ่ง คือ แหล่งศึกษาดูงานซึ่งมีส่วนช่วยให้เกิดการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและ/หรือพัฒนาชุมชน จะเห็นได้จากงานวิจัย เรื่อง กระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวเองของชุมชนสาธิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่ง

ผลการวิจัยกล่าวว่า “...จากการเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติที่มองข้ามคนและธรรมชาติ รวมทั้งการขาดความรู้เท่าทันของเกษตรกรด้วย ชุมชนสาคลีจึงสูญเสียวัฒนธรรมการพึ่งตนเองแต่ยอมฝากชะตากรรมไว้กับผู้อื่น ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกมากขึ้น สิ่งที่สำคัญคือการสูญเสียระบบความคิดของตนเอง ขาดความเชื่อมั่นของตัวเอง สูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติกันมา ขณะนั้นคณะครูและชาวบ้านจำนวนหนึ่ง ต่างตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น มีความรู้ร้อนรุ่มหนีวไปกับความทุกข์ยากของชาวนา จึงคิดพยายามหาช่องทางแก้ไขปัญหาและหาทางออกให้กับชุมชนหลังจากได้ศึกษาความเป็นมา เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ได้นำชาวนาไปศึกษาดูงาน...” (สุรินทร์ กิจนิตยชีวีและคณะ, 2540 : 8-9) มีงานวิจัยที่สะท้อนในประเด็นเดียวกันคือ งานวิจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุขันธ์ ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า “...นายกิ่ง มนโรตอง ได้มีโอกาสนำครอบครัวไปนมัสการพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ระหว่างทางได้เห็นฉางข้าวขนาดใหญ่ที่บ้านโคกกลาง อำเภอสว่างแดนดิน จึงได้สอบถามชาวบ้านโคกกลางและทราบว่าเป็นธนาคารข้าวของหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนยากจนขาดแคลนข้าวบริโภคโดยชาวบ้านร่วมกันบริจาคข้าวเป็นกองทุนก่อน...” (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 71)

สื่อสารมวลชนเป็นฐานการเรียนรู้นอกชุมชนอีกประการหนึ่ง ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากข่าวสารจากสื่อสารมวลชนมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่นในกรณีของการจัดตั้งธนาคารข้าวบ้านโนนขุขันธ์ ซึ่งปรากฏในงานวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุขันธ์ ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ดังนี้ “...นายกิ่ง มนโรตอง ประธานธนาคารข้าว (ขณะนั้นเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ได้ฟังข่าวจากวิทยุว่า การจัดตั้งธนาคารข้าวตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในอันที่จะแก้ไขปัญหาขาดแคลนข้าวในหมู่บ้าน แต่ยังไม่เข้าใจอย่างชัดเจนถึงวิธีการจัดตั้ง วิธีการดำเนินงานได้แต่เพียงสนใจในลักษณะที่อาจจะนำมาแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านตนเองได้...” (สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530:71)

จากที่กล่าวมาสรุปว่าฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชนที่ปรากฏจากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ 26 เรื่อง คือ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก แหล่งศึกษาดูงาน และสื่อสารมวลชน

จากผลการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับฐานการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ว่า ฐานการเรียนรู้ประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน และฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน โดยฐานการเรียนรู้ภายในชุมชนประกอบด้วยผู้นำ สมาชิก เครือญาติ ผู้สูงอายุ วัด/พระ ปราชญ์ภูมิปัญญา คณะครู ฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ประกอบด้วย ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก แหล่งศึกษา ดูงาน และสื่อสารมวลชน

3. เนื้อหาองค์ความรู้

จากการศึกษางานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์พบว่า เนื้อหา/องค์ความรู้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ 1) เนื้อหา/องค์ความรู้ที่เป็นปัญหาหรือความต้องการของชุมชน 2) เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน

งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ที่ได้แสดงให้เห็นถึงเนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชนในด้านการทำมาหากิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ ปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภค

เนื้อหา/องค์ความรู้ในด้านการทำมาหากินเกี่ยวกับการมีหนี้สินการสูญเสียที่ทำกิน ขาดแคลนน้ำในการบริโภคและทำเกษตรกรรม ผลผลิตไม่มีตลาดรองรับ ผลผลิตตกต่ำ

การมีหนี้สินของสมาชิกชุมชนนั้นสืบเนื่องมาจากชุมชนต่างๆ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเปลี่ยนไป ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต จากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ประกอบกับราคาขายผลผลิตไม่มีความแน่นอน ในบางปีผลผลิตทางเกษตรราคาถูกลงมาก ทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะขาดทุน และมีหนี้สินเกิดขึ้น ดังจะเห็นได้จากมีงานวิจัยหลายชิ้นที่กล่าวถึงเรื่องนี้ อาทิเช่น งานวิจัยเรื่องกระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินบทบาททางการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน กล่าวว่า “...เมื่อชาวบ้านเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการขายเพิ่มมากขึ้น แต่ข้อเท็จจริงทางกายภาพและขนาดของการถือครองพื้นที่ทำกินและระบบนิเวศวิทยาไม่เอื้ออำนวย ประกอบกับชาวบ้านยังขาดความรู้ความเข้าใจและขาดปัจจัยในการผลิต โดยเฉพาะเงินทุนสำรองทำให้เกษตรกรต้องไปกู้ยืมจากแหล่งเงินทุนภายนอก เช่น ธกส. และแหล่งเงินทุนอื่น การผลิตทางการเกษตรเมื่อไม่สามารถควบคุมความสมดุลของธรรมชาติได้ ผลผลิตที่ได้จึงไม่แน่นอนบางฤดูกาล เกษตรกรประสบปัญหาการขาดทุนแทนที่การพัฒนาจะส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น กลับกลายเป็นว่าชาวบ้านต้องทำการผลิตโดยลงทุนสูง ผลผลิตที่ได้ขาดคุณภาพ ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรประสบกับภาวะหนี้สินหรือเป็นหนี้มากขึ้นทุกปี...” (จรรยา วรณทอง, 2538:82) งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้คือ งานวิจัยเรื่อง ทำเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวเองของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นประเด็นที่ว่า “...การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการผลิตจากการทำนาหว่านปีละ 1 ครั้ง มาเป็นการทำนาปรังปีละ 2 ครั้ง เกิดผลกระทบต่อสภาวะทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาวทำเกวียนอย่างมากมาย การทำนาหว่านปีละครั้งรูปแบบเดิม ชาวบ้านแทบไม่ต้องลงทุนเป็นเงินสดเลยแม้แต่น้อย พันธุ์ข้าวก็ใช้พันธุ์พื้น

เมืองเดิม ซึ่งชาวบ้านทำการคัดเลือกหรือปรับปรุงพันธุ์เอง และมีคุณลักษณะสอดคล้องกับพื้นที่ แรงงานก็ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน อาหารการกินก็เก็บเอาจากธรรมชาติ ชาวบ้านยังมีเวลาว่างสำหรับการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อผลิตเครื่องใช้ไม้สอยและซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้อื่น ๆ ที่จำเป็น ความต้องการเงินสดมีน้อยและการผลิตที่เน้นการบริโภคภายในครัวเรือนก่อนการขาย ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองในเรื่องราคาผลผลิตพอสมควร... แต่การทำนาปีละ 2 ครั้งทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ต้องจำนองที่ดินเพื่อกู้เงินมาซื้อเครื่องยนตร์ไถ ต้องซื้อน้ำมันสำหรับเติมรถไถและเครื่องสูบน้ำ แล้วก็ต้องเสียเงินเพื่อจ่ายค่าแรงทั้งในการปักดำ การเก็บเกี่ยวและการนวดข้าว การทำนาปีละ 2 หน โดยใช้พันธุ์ กข. ยิ่งทำให้ชาวบ้านต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เร่งให้ข้าวเจริญเติบโตและสุกพร้อมกันอย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้การลงทุนทำการผลิตหรือความต้องการใช้เงินสดเพิ่มมากขึ้น ภาระจากดอกเบี้ยและค่าใช้จ่ายในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่เคยผลิตใช้เองมาแต่เดิม อีกทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้าใหม่ เพื่อรักษาหน้าตาให้ทัดเทียมกับเพื่อนบ้าน ยิ่งทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ ชาวบ้านเริ่มถูกดึงให้ถลำลึกลงสู่วัฏจักรของการกู้หนี้ยืมสิน การจำนำจำนองที่ดินและการผลิตเพื่อใช้หนี้เพิ่มมากขึ้น...” (ยศ สันตสมบัติ, 2538 : 46- 47) การมีหนี้สินของชาวบ้านนอกจากจะเกิดจากการตัดสินใจเข้าสู่วิถีการผลิตแบบใหม่ของชาวบ้านเองแล้ว บางครั้งยังเกิดจากการพัฒนาโดยรัฐด้วย ดังกรณีของชุมชนตำบลสหทัยที่ถูกตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านสหกรณ์โดยรัฐบาล ส่งผลให้ชาวบ้านตำบลสหทัยมีหนี้สิน จะเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท ที่กล่าวว่า “...สำหรับการดำเนินงานในช่วงแรก รัฐได้จัดหาเงินลงทุนในรูปแบบเงินกู้แก่ประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกเข้าเป็นสมาชิกโครงการในการสร้างที่อยู่อาศัย การปลูกพืชไร่ซึ่งผลผลิตออกมาไม่ดี ทำให้ราคาตกต่ำ เพราะดินขาดความอุดม โดยเฉพาะพื้นที่ในหมู่บ้านสหทัยหนึ่งมีหน้าดินบาง ใต้ผิวดินประกอบด้วยดินลูกรัง นอกจากนี้แล้ว ระดับพื้นที่ในหมู่บ้านดังกล่าวยังมีระดับสูง ไม่สามารถผันน้ำจากอ่างมาใช้ในงานเกษตรได้ ทำให้เกิดมีหนี้สิน แม้นปัจจุบันสมาชิกบางคนยังไม่สามารถปลดเปลื้องหนี้สินได้...” (นิคม พรหมมาเทพย์, 2538 : 38) งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจน คือ งานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองในชุมชนชนบท ซึ่งได้กล่าวว่า “...แต่ก่อนหน้านั้น ประชาชนภายในหมู่บ้านมีภาระหนี้สินจากกลุ่มผู้ให้บริการเงินกู้จากภายในหมู่บ้าน หรือจากหมู่บ้านใกล้เคียง บุคคลเหล่านี้ถูกขนานนามว่า “นายทุน” และเป็นคำที่เรียกขานผู้ให้บริการเงินกู้ และคำกล่าวนี้เป็นคำที่ค่อนข้างใช้กันแพร่หลายในหมู่ผู้ใช้เงินจากบุคคลผู้ให้กู้ ด้วยเหตุดังกล่าวประชาชนในหมู่บ้านมักมีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานอาชีพของตนเองลดลงด้วย เพราะขาดกำลังใจ เงินที่ตนเองหามาได้ต้องใช้หนี้พร้อมดอกเบี้ย ทำให้เงินเหลือถึงครอบครัวน้อยลงและส่วนหนึ่งกลับมีภาระหนี้สินซ้ำซาก ไม่สามารถที่จะชำระให้หมดหนี้สิน...” (ถวิล กัลยาณพิเศษ, 2538 : 48)

จากที่กล่าวถึงเนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการมีหนี้สินของสมาชิกของชุมชนสามารถสรุปได้ว่า หนี้สินที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต จากการผลิตเพื่อยัง

ชีพมาเป็นผลิตเพื่อขาย ทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต ประกอบกับผลผลิตและราคาผลผลิตมีความไม่แน่นอน ทำให้ประสบกับภาวะขาดทุน หนี้สินจึงพอกพูนขึ้นอย่างไม่รู้จักจบสิ้น

การสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกร เป็นเนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินอีกประการหนึ่ง การสูญเสียที่ดินทำกิน มีผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนวิถีการผลิต ทำให้เป็นหนี้และในที่สุดก็ต้องขายที่ดิน ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีชุมชนท่าเกวียน จากงานวิจัย เรื่อง ท่าเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทย ท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ที่พบว่า “...หากพิจารณาจากสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา จะสังเกตเห็นได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนท่าเกวียนเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจเรียกได้ว่า เป็นการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น ในทางด้านเศรษฐกิจชาวบ้านเพียงไม่ถึง 10 ครัวเรือนร่ำรวยขึ้นจากการขายที่ดินราคาแพงในช่วงหลังปี 2531 ในขณะที่ครัวเรือนกว่า 2 ใน 3 ต้องสูญเสียที่ทำกิน และเป็นหนี้สินจากความล้มเหลวของการผลิตในภาคเกษตร ระบบเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในสภาพล้มเหลว ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถพึ่งตนเองแต่จำต้องพึ่งรายได้จากการขายแรงงานเป็นหลัก...” (ยศ สันตสมบัติ, 2538 : 60)

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน อีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาขาดแคลนน้ำในการบริโภคและทำเกษตรกรรม นานับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ หากขาดแคลนน้ำแล้วก็จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นกับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ดังเช่น กรณีของชุมชนสหภาพที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ ซึ่งจะเห็นได้จากรายงานการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท ที่ว่า “...นอกจากนี้แล้ว ปัญหาการขาดแคลนน้ำทางการเกษตร ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ และไม่สามารถแก้ไขได้ แม้ว่าทางโครงการจะมีการวางแผนขุดอ่างเก็บน้ำไว้ใช้ในแต่ละหมู่บ้านแล้วก็ตาม เมื่อเข้าสู่หน้าแล้ง น้ำในอ่างเหือดหาย มีปริมาณไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน...” (นิคมพรหมมาเทพย์, 2538 : 39) ชุมชนอีกชุมชนหนึ่งที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ คือ ชุมชนลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ดังจะเห็นได้จากงานวิจัย เรื่อง องค์การชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ : กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้ระบุว่า “...ในช่วงระยะปี 2530 ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้เด่นชัดขึ้น โดยน้ำในลำห้วยต่างๆ เริ่มน้อยลง ต่อมาในปี 2533-2534 ประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน ลำน้ำสายหลักๆ ของลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ ถึงกลับแห้งขอดไม่มีน้ำใช้ในการเกษตรและการบริโภคในฤดูแล้ง อีกทั้งในฤดูฝน น้ำก็มีตะกอนขุ่นข้น สกปรก เนื่องมาจากการชะล้างพังทลายของหน้าดิน...ยิ่งกว่านั้น การทำการเกษตรบนขุนน้ำ หรือบริเวณต้นน้ำลำธาร เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี ซึ่งใช้ยาฆ่าแมลงตลอดจนสารเคมีต่างๆ เป็นผลให้ทรัพยากรน้ำเสื่อมคุณภาพ มีสารเคมีปนเปื้อนมากขึ้นในแหล่งต้นน้ำลำธารและไม่สามารถใช้ในการอุปโภค-บริโภคได้...” (งามเนตร จริงสูงเนิน, 2538 : 37 - 38)

ปัญหาผลผลิตไม่มีตลาดรองรับ เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สมาชิกชุมชนที่เป็นเกษตรกรต้องประสบ ดังเช่น กรณีของชุมชนตำบลสหาย ซึ่งเป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐ โดยนำเอาเกษตรกรที่ขาดที่ดินทำกินมาอยู่รวมกันในรูปสหกรณ์ และรัฐสนับสนุนในด้านปัจจัยการผลิตต่างๆ อย่างไรก็ตามเมื่อเกษตรกรได้ผลิตผลทางการเกษตรมาแล้ว กลับมีปัญหาทางด้านตลาดรองรับ ในกรณีนี้ จะเห็นได้จากผลการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท ที่ระบุว่า “ปัญหาการตลาดก็เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในตำบลสหายต้องประสบอยู่เสมอ หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ไม่มีตลาดรองรับ บางครั้ง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมนำเมล็ดพันธุ์มาให้หมู่บ้านปลูก แรกๆ ก็มีการกู้เงินมาดำเนินการ ใช้เวลาดูแลรักษา พอเก็บผลผลิตขาย ก็ถูกกดราคา ทำให้เกิดการขาดทุน เจ้าหน้าที่ แม้จะทาบปัญหา ก็ไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้ เพราะไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้รอราคาให้สูงขึ้น แต่จะที่รอนั้นผลผลิตเกิดความเสียหายจึงจำเป็นต้องนำออกมาขายพอให้คุ้มทุน หรือไม่ให้เกิดการขาดทุนมากเกินไป หากจะขายให้โครงการ ก็ไม่มีทุนสำรองที่จะซื้อถักตุนไว้ ปัญหาการตลาด จึงเป็นสิ่งที่หมู่บ้านประสบเกือบทุกปี...” (นิคม พรหมมาเทพย์, 2538 : 39)

ปัญหาที่เกษตรกรพบอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาผลผลิตตกต่ำ อันเนื่องมาจากปัจจัยการผลิตมีคุณภาพต่ำ ซึ่งจะเห็นได้จากงานวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท ที่ระบุว่า “...ปัญหาดินขาดความอุดม ก็เป็นสิ่งที่ประชาชนไม่สามารถจะแก้ไขได้ เพราะหน้าดินบาง จะปลูกไม่ผลึกไม่ได้ เพราะรากไม่สามารถหยั่งลงลึกได้มาก ทำให้ไม่เจริญเติบโต และให้ผลน้อย ขาดคุณภาพ ขายไม่ได้ นอกจากนี้ ยังถูกแมลงรบกวน โดยเฉพาะหมีบ้านสหายสามหรือหมู่บ้านสาม ซึ่งตั้งอยู่กลางหุบเขา ชาวบ้านได้ประสบปัญหานี้เกือบทุกปี เพราะการเป็นพื้นที่ที่อับลม ทำให้เกิดโรคพืชและแมลงรบกวน...” (นิคม พรหมมาเทพย์, 2538 : 39)

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชนอีกด้านหนึ่ง คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ เนื่องจากในชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชนบทสมาชิกในชุมชนจึงดำรงชีวิตโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ หากเกิดปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่า ดิน น้ำ ย่อมส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของชุมชนที่ตั้งอยู่ มีงานวิจัยอยู่จำนวนหนึ่งที่ได้สะท้อนให้เห็นปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน จนกระทั่งเกิดแรงผลักดันให้มีการแก้ไข เช่น งานวิจัย เรื่องการนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้ชี้ให้เห็นสาเหตุของความสมดุลและความสมบูรณ์ของป่าของจังหวัดน่าน ไว้ดังนี้

“...สาเหตุที่ทำให้ความสมดุลและความสมบูรณ์ของหมู่บ้านลดลง ได้แก่

- 1) ล้มปทานป่าไม้ สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านลดลงนั้น

เนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2516 ทางกรมป่าไม้ได้อนุญาตการสัมปทานทำไม้ให้แก่บริษัททำไม้ (บริษัทน่านทำไม้) จำนวน 5 โครงการ โดยทั่วไปแล้วระยะเวลาสิ้นสุดของการสัมปทานทำไม้จะมีระยะเวลาสิ้นสุดถึง 30 ปี นับจากวันที่ได้รับสัมปทานทำไม้ แต่ด้วยคำสั่งของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ 32/2532 ลงวันที่ 17 มกราคม 2532 ได้มีผลทำให้การสัมปทานไม้ในจังหวัดน่านและทั่วประเทศ (โดยเฉพาะป่าบก) สิ้นสุดลงก่อนระยะเวลาตามสัญญา โดยภาพรวมแล้วคำสั่งดังกล่าวสามารถช่วยรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้ แต่ในความเป็นจริงการที่สัมปทานป่าสิ้นสุดลงก่อนกำหนดนั้นอาจเป็นแรงกระตุ้นให้มีการระดมตัดไม้และชักลากออกจากป่าอย่างมากมาย ดึงเห็นได้จากการรายงานว่ามีการลำเลียงไม้เบญจพรรณอายุร่อยกว่าปีออกไปจำนวนมากดังได้กล่าวแล้ว 2) วิธีการผลิตเพื่อการพาณิชย์ เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่มีส่วนทำให้พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านลดลง คือการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของชาวบ้าน จากเดิมซึ่งมีวิธีการผลิตเพื่อการบริโภคและยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวบางหน่วยงานของรัฐได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านในหลายพื้นที่ของจังหวัดทำการเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบการผลิตเพื่อการค่านัน การเพิ่มผลผลิตมิได้มาจากการพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีในการผลิต แต่มาจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกที่กว้างขวางมากขึ้น เพราะเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดที่ชาวบ้านทำได้ในภาวะที่ไม่มีโอกาสเรียนรู้วิธีการอื่นๆ และในการผลิตเพื่อการค่านันย่อมมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวิธีการเพิ่มผลผลิตของชาวบ้านอย่างง่าย ๆ แต่การกระทำข้างต้นจึงทำให้เกิดการแผ้วถางป่าเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาคือ ในหมู่บ้านเกิดความแห้งแล้ง แหล่งอาหารไม่อุดมสมบูรณ์ดังอดีต บางหมู่บ้านเกิดการขาดน้ำอย่างมาก อย่างเช่นกรณีของบ้านกิ่งม่วง...”

(วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540 : 78-79)

ปัญหาอีกประการหนึ่ง ที่ชุมชนประสบค่อนข้างมาก คือ ปัญหาการขาดแคลนข้าวในการบริโภค ทำให้ต้องกู้ข้าวจากนายทุนมาบริโภค ดังเช่น กรณีหมู่บ้านโนนขุย ซึ่งประสบปัญหานี้ ดังผลจากรายงานการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าวบ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่ระบุว่า “...ในระยะ 10 ปี ก่อนตั้งธนาคารข้าว ชาวบ้านโนนขุยไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมด ต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนข้าว ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม และต้องพึ่งพานายทุนเงินกู้จากภายนอก ด้วยอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 40 ร้อยละ 60 ทำให้ถูก

เอาเปรียบจากนายทุนอย่างมาก... ปัญหานี้ เป็นปัญหาที่ฝังใจชาวบ้านโนนขุขมาเป็นเวลานาน...”
(สายพิรุณ น้อยศิริ, 2530 : 71)

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ยังพบว่า มีปัญหาหรือความต้องการของชุมชนในด้านอื่น เช่น ในด้านเขตพื้นที่ในการสร้างโรงเรียน ขาดทุนในการจัดการศึกษา ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินกับหน่วยพิเศษ เป็นต้น

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชนเข้มแข็งส่วนใหญ่ จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ และปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภค อย่างไรก็ตามก็ยังมีปัญหาอื่นๆ อีก แต่มีจำนวนของชุมชนที่ประสบปัญหานั้นน้อย เช่น ขาดพื้นที่ในการสร้างโรงเรียน ขาดทุนในการจัดการศึกษา ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินกับหน่วยพิเศษ เป็นต้น

3.2 เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน เป็นเนื้อหา/องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหา/องค์ความรู้ ที่เป็นปัญหาหรือความต้องการของชุมชน กล่าวคือ หากชุมชนมีปัญหาหรือความต้องการเกี่ยวกับการขาดแคลนข้าวบริโภค เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชนก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งกลุ่มข้าวหรือธนาคารข้าว ด้วยเหตุนี้ เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน จึงสามารถจัดกลุ่มได้เช่นเดียวกับเนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน ฉะนั้น เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน จึงแบ่งออกเป็นด้านการทำมาหากิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ ด้านปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภค ด้านการพัฒนากลุ่ม/องค์กร และการพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหา/พัฒนาชุมชนด้านการทำมาหากิน มีงานวิจัยหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นเนื้อหา/องค์ความรู้ในด้านนี้ ได้แก่ การเกษตรแบบไร่นาสวนผสม การตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ศูนย์สาธิตการตลาด การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้ง สหกรณ์ เป็นต้น

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ มีงานวิจัยหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นเนื้อหา/องค์ความรู้ในด้านนี้ ได้แก่ การอนุรักษ์ชายฝั่งทะเล การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น

เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชนด้านปัญหาการขาดแคลนข้าว ได้แก่ การจัดตั้งธนาคารข้าว เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ จัดกิจกรรมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน จะมีเนื้อหา/องค์ความรู้สอดคล้อง กับเนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน จะต่างกันไปเพียงเนื้อหาด้านปัญหา กับเนื้อหาด้านการแก้ปัญหา

กล่าวโดยสรุปเนื้อหา/องค์ความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถแบ่งเนื้อหา/องค์ความรู้ออกเป็น 3 กลุ่ม(ทั้งด้านปัญหาหรือความต้องการของชุมชนและด้านการแก้ปัญหา/พัฒนา) คือ (1) ด้านการทำมาหากิน (2) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ และ (3) ด้านปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภค

กล่าวโดยสรุปเพื่อหา/องค์ความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้านปัญหาหรือความต้องการของชุมชน แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม คือ 1) ด้านการทำมาหากิน ประกอบด้วย การขาดแคลนข้าวบริโภค เกษตรกรทำนาแล้วขาดทุน ปัญหาการย้ายถิ่นของสตรี ขาดเงินทุน สำหรับลงทุนในการผลิต ปัญหาการประกอบอาชีพ ขาดน้ำในฤดูแล้ง ผลผลิตไม่มีตลาดรองรับ ผลผลิตตกต่ำ ขาดแคลนน้ำในการบริการและทำการเกษตร 2) การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย การไม่มีที่ดินสำหรับตั้งโรงเรียนมัธยม การขาดเงินสนับสนุน การจัดการศึกษาของโรงเรียน ขาดสถานที่ทำบุญ 3) ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย 4) การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 5) ความขัดแย้งกับรัฐ 6) ปัญหาด้าน สาธารณสุข 7) ด้านสังคมวัฒนธรรม 8) พัฒนากลุ่ม/องค์กรส่วนเนื้อหา/องค์ความรู้ด้านการแก้ปัญหา/พัฒนา 8 กลุ่มคือ 1) การทำมาหากิน ประกอบด้วย การจัดตั้งธนาคารข้าว การเกษตรไร่นาสวนผสม การพัฒนาอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ 2) การพัฒนาชุมชน ได้แก่ หาทุนซื้อที่ดินให้โรงเรียน และหาทุนสนับสนุนการศึกษาของโรงเรียน การสร้างวัด 3) ก่อตั้งสหกรณ์ 4) การอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ชายฝั่งทะเล 5) การก่อตั้งกลุ่มพัฒนาสุขภาพ 6) สังคมวัฒนธรรม 7) การพัฒนากลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร

ตารางที่ 16 การจำแนกรายละเอียดขององค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

รายการ	N	%	งานวิจัยเรื่องที่																																										
	N		1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/1	26/2	26/3	26/4	27	28/1	28/2	28/3	29	30	31						
1. กิจกรรมการเรียนรู้																																													
1.1 การศึกษา/การได้รับประสบการณ์จริง																																													
1.1.1 การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา	18	58.06	✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓		✓	✓				✓						✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
1.1.2 การศึกษาสภาพชุมชน	1	3.23								✓																																			
1.1.3 การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน	3	9.68				✓								✓	✓																														
1.1.4 การชมสไลด์	1	3.23					✓																																						
1.1.5 การได้รับประสบการณ์จริง	2	6.45																	✓							✓																			
1.2 การแลกเปลี่ยนความรู้																																													
1.2.1 การสนทนาปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	30	96.77	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
1.2.2 การวิพากษ์วิจารณ์	6	19.35	✓			✓														✓					✓	✓		✓																	
1.2.3 การระดมสมอง	1	3.23										✓																																	
1.2.4 การประชุมกลุ่มย่อย	3	9.68	✓		✓	✓																																							
1.3 การได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ																																													
1.3.1 การประชุมอย่างเป็นทางการ	16	51.61	✓			✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓						✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
1.3.2 การฟังบรรยาย	6	19.35			✓	✓	✓					✓												✓	✓																				
1.3.3 การอบรมสัมมนา	11	35.48				✓		✓		✓	✓	✓					✓	✓							✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
1.3.4 การศึกษาในระบบ	1	3.23																											✓																
1.3.5 การรับความรู้จากผู้นำหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน	3	9.68			✓											✓																													
1.3.6 การรับคำแนะนำ	4	12.90	✓						✓									✓	✓																										
1.3.7 การรับการสอนงาน	2	6.45							✓																																				
1.4 การคิดวิเคราะห์/การวางแผน	13	41.93			✓					✓	✓		✓					✓		✓	✓					✓	✓		✓	✓															
1.5 การปฏิบัติจริง	21	67.74			✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓						✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1.6 การศึกษาจากเอกสาร/ข่าวสาร	8	25.81			✓										✓		✓											✓																	
1.7 การดำเนินชีวิตร่วมกัน	1	3.23							✓																																				
1.8 การประเมิน	1	3.23																																											

ตารางที่ 16 การจำแนกรายละเอียดขององค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (ต่อ)

รายการ	N 31	%	งานวิจัยเรื่องที่																																							
			1	2/1	2/2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26/ 1	26/ 2	26/ 3	26/ 4	27	28/ 1	28/ 2	28/ 3	29	30	31			
- การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย การไม่มีที่ดินสำหรับตั้งโรงเรียน ขาดเงินสนับสนุนการศึกษาของโรงเรียน ขาดสถานที่ทำบุญ	3	9.68	✓											✓									✓																			
- ที่อยู่อาศัย	1	3.23			✓																																					
- การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	7	22.58					✓									✓								✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
- ความขัดแย้งกับรัฐ	2	6.45																		✓						✓																
- สาธารณสุข	1	3.23																				✓																				
- สังคมวัฒนธรรม	2	6.45																								✓					✓											
- พัฒนากลุ่ม/องค์กร	1	3.23																																			✓					
3.2 การแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน																																										
- การทำมาหากิน ได้แก่ การจัดตั้งธนาคารข้าว การเกษตรแบบไร่นาสวนผสม พัฒนาอาชีพกลุ่มออมทรัพย์	19	61.92	✓			✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓							✓						✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
- พัฒนาชุมชน ได้แก่ หาทุนซื้อที่ดินให้โรงเรียน จัดหาทุนให้โรงเรียน การสร้างวัด	2	6.45		✓										✓																												
- ที่อยู่อาศัย ก่อตั้งสหกรณ์เคหสถาน	1	3.23			✓																																					
- การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	8	25.81					✓									✓	✓	✓									✓	✓	✓	✓								✓		✓	✓	
- ความขัดแย้งกับรัฐ	3	9.68																				✓				✓															✓	
- สาธารณสุข	2	6.45																					✓																	✓		
- สังคมวัฒนธรรม	4	12.90														✓										✓						✓							✓			
- การพัฒนากลุ่ม/องค์กร	6	19.35										✓					✓																									

จากตารางที่ 16 จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้

ในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการศึกษา/การได้รับประสบการณ์จริง จากงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ พบว่า เป็นการศึกษาระบบการจากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/ การทัศนศึกษาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ มีงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ 18 เรื่อง จากทั้งหมด 31 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 58.06 การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 การได้รับประสบการณ์จริง 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 การชมสไลด์ 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 และ การศึกษาสภาพชุมชน 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ คือ การสนทนา ปรัชญาหรือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งมีอยู่ 30 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 96.77 รองลงมาคือ การวิพากษ์วิจารณ์ มีอยู่ 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 การประชุมกลุ่มย่อยมีอยู่ 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 และการระดมสมองมีอยู่ 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ด้านการได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ คือ การประชุมอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีอยู่ 16 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 51.61 รองลงมาคือ การอบรมสัมมนา มีอยู่ 11 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 35.48 การฟังบรรยาย มีอยู่ 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 การรับคำแนะนำ มีอยู่ 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 การรับความรู้จากผู้นำหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มีอยู่ 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 การรับการสอนงาน มีอยู่ 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 และการศึกษาในระบบ มีอยู่ 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ด้านการคิดวิเคราะห์/วางแผน เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 13 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 41.93 การปฏิบัติจริงปรากฏอยู่ในงานวิจัย 21 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 67.74 การศึกษาจากเอกสาร/ข่าวสาร ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 การดำเนินชีวิตร่วมกันปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 และการประเมินปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23 เช่นเดียวกัน

2. ฐานการเรียนรู้

ฐานการเรียนรู้ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งแบ่งออกเป็นฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน ชุมชนและฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน พบว่า งานวิจัยทุกเรื่องมีสมาชิกเป็นฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน รองลงมาคือ ผู้นำ ปรากฏ

อยู่ในงานวิจัย 26 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 83.73 สภาพแวดล้อมปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 วัด พระ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 ผู้สูงอายุปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 เครือญาติและคณะกรรมการดำเนินงาน ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 และเวทีที่ประชุม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ส่วนฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ปรากฏว่า ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก เป็นฐานการเรียนรู้ที่พบมากที่สุดในงานวิจัย คือปรากฏอยู่ในงานวิจัย 23 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 74.19 ส่วนฐานการเรียนรู้ด้านสื่อมวลชนปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 แหล่งศึกษาดูงานปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68

3. เนื้อหา/องค์ความรู้

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้านเนื้อหา/องค์ความรู้ แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ปัญหา/ความต้องการพัฒนา และการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน

เนื้อหา/องค์ความรู้ ด้านปัญหา/ความต้องการพัฒนา พบว่า การทำมาหากิน ปรากฏอยู่ในงานวิจัยมากที่สุด คือ 20 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 64.52 การทำมาหากิน ประกอบด้วย การขาดแคลนข้าวบริโภค เกษตรกรทำนาแล้วขาดทุน ปัญหาหนี้สิน/ยากจน ปัญหาการเกษตร ปัญหาการย้ายถิ่นของสตรี ขาดแคลนเงินทุนสำหรับลงทุนการผลิต ปัญหาการประกอบอาชีพ ขาดน้ำในฤดูแล้ง ผลผลิตไม่มีตลาดรองรับ ผลผลิตตกต่ำ ขาดแคลนน้ำบริโภคและทำการเกษตร รองลงมาคือ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 7 เรื่องคิดเป็นร้อยละ 22.58 การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย การไม่มีที่ดินสำหรับตั้งโรงเรียน ขาดเงินสนับสนุนการศึกษาของโรงเรียน ขาดสถานที่ทำบุญ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.68 ความขัดแย้งกับรัฐและสังคมวัฒนธรรมต่างก็ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 ที่อยู่อาศัย สาธารณสุข พัฒนากลุ่ม/องค์กร ต่างก็ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

ส่วนเนื้อหา/องค์ความรู้ ด้านการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน พบว่า การทำมาหากิน ได้แก่ การจัดตั้งธนาคารข้าว การเกษตรแบบไร่นาสวนผสม พัฒนาอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 19 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 61.29 พัฒนาชุมชน ได้แก่ หาทุนซื้อที่ดินให้โรงเรียน จัดหาทุนให้โรงเรียน การสร้างวัดปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 25.81 การพัฒนากลุ่ม/องค์กร ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.35 รองลงมาคือสังคมวัฒนธรรม ปรากฏอยู่ในงานวิจัย 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 12.90 ความขัดแย้งกับรัฐปรากฏอยู่ 3 เรื่อง คิด

เป็นร้อยละ 9.68 สาธารณสุขปรากฏอยู่ในงานวิจัย 2 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.45 และด้านที่อยู่อาศัยก่อตั้งสหกรณ์เคหสถานปรากฏอยู่ในงานวิจัย 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.23

กล่าวโดยสรุปองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการศึกษา/การได้รับประสบการณ์จริง พบว่า มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน การได้รับประสบการณ์จริง การศึกษาสภาพชุมชน และการชมสไลด์ ส่วนกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ พบว่า มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ การสนทนา ปรัชญาหรือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการระดมสมอง กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ พบว่า มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ การประชุมอย่างเป็นทางการ การอบรมสัมมนา การฟังบรรยาย การรับคำแนะนำ การรับความรู้จาก ผู้นำหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน การรับการสอนงาน การศึกษาในระบบ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ที่ปรากฏในงานวิจัยจากมากไปหาน้อยดังนี้ การปฏิบัติจริง การคิดวิเคราะห์/งานแผน การศึกษาจากเอกสาร/ข่าวสาร การดำเนินชีวิตร่วมกันและการประเมิน

ในด้านฐานการเรียนรู้ พบว่า ฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ สมาชิก ผู้นำ สภาพแวดล้อม วัด/พระ ผู้สูงอายุ ปราชญ์ภูมิปัญญา คณะครู เครือญาติ คณะกรรมการดำเนินการ และเวทีที่ประชุม ส่วนฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก สื่อมวลชน และแหล่งศึกษาดูงาน

ส่วนองค์ประกอบด้านเนื้อหา/องค์ความรู้ พบว่า เนื้อหา/องค์ความรู้ ด้านปัญหา/ความต้องการพัฒนา ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ การทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน ความขัดแย้งกับรัฐ สังคมวัฒนธรรม ที่อยู่อาศัย สาธารณสุข พัฒนากลุ่ม/องค์กร สำหรับเนื้อหา/องค์ความรู้ด้านการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากลุ่ม/องค์กร สังคมวัฒนธรรม ความขัดแย้งกับรัฐ สาธารณสุข การพัฒนาชุมชน ที่อยู่อาศัย การก่อตั้งสหกรณ์เคหสถาน

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัย ได้ศึกษาในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยแต่ละเรื่อง ซึ่งมีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ตารางที่ 17 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่กิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการศึกษา/การได้รับประสบการณ์จริงต่างกัน

กิจกรรมการเรียนรู้	การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา (18 เรื่อง)	การศึกษาตัวอย่างในโรงเรียน (3 เรื่อง)	การได้รับประสบการณ์จริง (2 เรื่อง)	การศึกษาสภาพชุมชน (1 เรื่อง)	การชมสไลด์ (1 เรื่อง)
ลักษณะชาติพันธุ์					
ลักษณะชุมชน	ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชนบท	ชนบท, กึ่งเมือง กึ่งชนบท	ชนบท	ชนบท	เมือง
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติและสังคมเมือง
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอจายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอจายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอจายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอจายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอจายและมีหนี้สิน
มีเจ้าหน้าที่ด้านสหกรณ์ เคหสถานเข้ามาแนะนำ	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	มี
มีนักวิจัยเข้ามาทำวิจัยในชุมชน	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี

จากตารางที่ 17 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้น ชุมชนบ้านปางมะโอ ที่มีกิจกรรมการเรียนรู้โดยการศึกษาสภาพชุมชน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย เรื่อง การใช้การศึกษาและการพัฒนาชุมชนเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีชนบทภาคเหนือ (สุมาลี วรรณรัตน์, 2538) ที่มีนักวิจัยเข้าไปศึกษาวิจัยในชุมชน นักวิจัยได้ทำการศึกษาสภาพชุมชน โดยการศึกษาได้ร่วมกันดำเนินการกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้ว่าชุมชนบ้านปางมะโอมีปัญหาอะไรบ้าง กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นการศึกษาสภาพชุมชนที่ชาวบ้านดำเนินการร่วมกับนักวิจัยนั่นเอง

นอกจากนี้แล้วยังมีอีกชุมชนหนึ่งที่มีลักษณะชาติพันธุ์แตกต่างออกไปชุมชนดังกล่าวคือชุมชนเซ่งกี ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย เรื่องชุมชนเซ่งกี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง (อรทัย อาจอ่ำ, 2531) ชุมชนเซ่งกีเป็นชุมชนเมืองและมีเจ้าหน้าที่ด้านสหกรณ์เคหสถานเข้าไปแนะนำการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานให้ชาวชุมชนเซ่งกี โดยการเข้าไปแนะนำของเจ้าหน้าที่ทำให้ชาวชุมชนเซ่งกีมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์เคหสถาน ดังนั้น การชมสไลด์จึงเป็นกิจกรรม การเรียนรู้

ตารางที่ 18 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ต่างกัน

กิจกรรมการเรียนรู้ ลักษณะชาติพันธุ์	การสนทนาปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น (30 เรื่อง)	การวิพากษ์วิจารณ์ (6 เรื่อง)	การระดมสมอง (1 เรื่อง)	การประชุมย่อย(
ลักษณะชุมชน	ส่วนใหญ่เป็นชุมชน ชนบท	กิ่งเมืองกิ่งชนบท,เมือง ชนบท	ชนบท	กิ่งเมือง,กิ่งชนบทเมือง
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่เกษตรกร	นอกภาคเกษตร, เกษตรกร	เกษตรกร	นอกภาคเกษตร เกษตรกร
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอ กับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอ กับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอ กับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอ กับรายจ่ายและมีหนี้สิน
มีโครงการพัฒนาจาก ภายนอกเข้าไปในชุมชน	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี

จากตารางที่ 18 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้น ชุมชนบ้านสระคูณที่มีกิจกรรมการเรียนรู้เป็นการระดมสมอง ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง รายงานการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายสำหรับการศึกษาเพื่อปวงชน : กรณีศึกษาบ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ (อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2537) ที่โครงการพัฒนาจากภายนอกเข้าไปในชุมชน การดำเนินการพัฒนาภายในชุมชนบ้านสระคูณเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างชาวบ้านสระคูณกับนักพัฒนาจากภายนอก ในขณะที่ทำงานร่วมกันนั้น ก็ได้มีการระดมสมองเพื่อการดำเนินการพัฒนาชุมชน การระดมสมองจึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ประการหนึ่งของชาวบ้านสระคูณ ที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านสระคูณกับนักพัฒนาจากภายนอก

ตารางที่ 19 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่กิจกรรมการเรียนรู้ด้านการได้รับ
ความรู้ว่าเป็นระบบต่างกัน

กิจกรรม การเรียนรู้ ลักษณะ ชาติพันธุ์	การประชุม อย่างเป็นทางการ (16 เรื่อง)	การฟังบรรยาย (6 เรื่อง)	การอบรม สัมมนา (11 เรื่อง)	การศึกษา ในระบบ (1 เรื่อง)	การรับความรู้จาก ผู้นำหรือภูมิปัญญา ชาวบ้าน (3 เรื่อง)	การรับ คำแนะนำ (4 เรื่อง)	การรับ การสอนงาน (2 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ชนบท,เมือง	กิ่งเมืองกิ่ง ชนบท,ชนบท	ชนบท	ชนบท	กิ่งเมืองกิ่งชนบท, ชนบท	ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม นอกภาค เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับราย จ่ายและมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับราย จ่ายและมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับ รายจ่ายและมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับ รายจ่ายและมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่ พอกับรายจ่ายและ มีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับราย จ่ายและมี หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ ไม่พอกับราย จ่ายและมี หนี้สิน
มีการก่อตั้งองค์กร ในชุมชน	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

จากตารางที่ 19 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนตำบลเกษตรพัฒนาที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการศึกษาในระบบซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน (ปาน กิมปี, 2540) ที่ได้มีการก่อตั้งองค์กรในชุมชน ยุวเกษตรกรในชุมชนนี้ได้รวมตัวกันก่อตั้งองค์กรยุวเกษตรพัฒนาและได้เข้าศึกษาหลักประกาศนียบัตรอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบ ดังนั้น ชุมชนนี้จึงมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการศึกษาในระบบ

ตารางที่ 20 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีฐานการเรียนรู้ภายในชุมชนแตกต่างกัน

ฐานการเรียนรู้ ลักษณะ ชาติพันธุ์	ผู้นำ (26 เรื่อง)	สมาชิก (31 เรื่อง)	เครือข่าย (2 เรื่อง)	ผู้สูงอายุ (3 เรื่อง)	วัด/พระ (4 เรื่อง)	ปราชญ์ ภูมิปัญญา (3 เรื่อง)	คณะครู (3 เรื่อง)	เวทีที่ประชุม (1 เรื่อง)	คณะกรรมการ ดำเนินงาน (22เรื่อง)	สภาพ แวดล้อม (8 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	กิ่งเมือง กิ่งชนบท, ชนบท, เมือง	กิ่งเมือง กิ่งชนบท, ชนบท, เมือง	ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท	กิ่งเมือง กิ่งชนบท, ชนบท	ชนบท	ชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	นอกภาค เกษตร, เกษตรกรรม	นอกภาค เกษตร, เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย
รายได้/ หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ น้อย มีหนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน	รายได้น้อยมี หนี้สิน
มีเวที ประชาชน	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี

จากตารางที่ 20 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ก็เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนห้วยม้าโก่ง ที่มีฐานการเรียนรู้เป็นเวทีที่ประชุมของหมู่บ้าน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัย เรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชน เกี่ยวกับป่าชุมชน (กอบ กาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538) ได้จัดให้มีเวทีที่ประชุมของหมู่บ้านเพื่อประชุมปรึกษาหารือ แสดงความเห็นของคนในชุมชนเกี่ยวกับการดำเนินการด้านต่างๆ ของชุมชน เวทีที่ประชุมของหมู่บ้านจึงเป็นแหล่งเรียนรู้อันหนึ่งของหมู่บ้าน จึงกล่าวได้ว่า เวทีที่ประชุมของหมู่บ้านจึงเป็นฐานการเรียนรู้ของหมู่บ้านห้วยม้าโก่ง เนื่องจากในหมู่บ้านห้วยม้าโก่งจัดให้มีเวทีที่ประชุมหมู่บ้าน

ตารางที่ 21 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชนแตกต่างกัน

ลักษณะ ชาติพันธุ์	ฐานการ เรียนรู้	ชุมชนบุคคลองค์กรภายนอก (23 เรื่อง)	แหล่งศึกษาดูงาน (3 เรื่อง)	สื่อสารมวลชน (4 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน		ชนบท, กิ่งเมืองกิ่งชนบท	ชนบท	ชนบท, เมือง
อาชีพหลัก		เกษตรกรรม	เกษตรกรรม	เกษตรกรรม, นอกภาค เกษตรกรรม
สังคม วัฒนธรรม		เครือข่าย	เครือข่าย	เครือข่าย
รายได้/หนี้สิน		ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับ รายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับ รายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับ รายจ่ายและมีหนี้สิน
การได้รับข่าวสารจากภายนอก		ไม่มี	มี	มี

จากตารางที่ 21 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย ที่มีฐานการเรียนรู้เป็นแหล่งศึกษาดูงาน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง การพึ่งตนเองวิถีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (อารตี อยุทธคร) ได้รับข่าวสารจากภายนอกเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เมื่อภายในชุมชนมีความต้องการแก้ปัญหาหรือพัฒนาจึงมีข้อมูลที่

จะศึกษาได้ รวมทั้งข้อมูลแหล่งศึกษาดูงานด้วย เมื่อมีความต้องการจะไปศึกษาดูงานก็สามารถจะเดินทางไปได้ตามความต้องการ

ตารางที่ 22 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีเนื้อหา/องค์ความรู้ด้านปัญหา/ความต้องการพัฒนาแตกต่างกัน

เนื้อหา/องค์ความรู้	การทำมาหากิน (20 เรื่อง)	การพัฒนาชุมชน (3 เรื่อง)	ที่อยู่อาศัย (1 เรื่อง)	การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (7 เรื่อง)	ความขัดแย้งกับรัฐ (2 เรื่อง)	สาธารณสุข (1 เรื่อง)	สังคมวัฒนธรรม (2 เรื่อง)	พัฒนากรรุ่มองค์กร (1 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชนบท	กิ่งเมืองกิ่งชนบทชนบท	เมือง	ชนบท	ชนบท,เมือง	ชนบท	ชนบท, กิ่งเมืองกิ่งชนบท	ชนบท
อาชีพ	ส่วนใหญ่เกษตรกร	เกษตรกร	นอกภาคเกษตรกรรม	เกษตรกร	เกษตรกร,นอกภาคเกษตรกรรม	เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย

จากตารางที่ 22 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนเชิงที่ที่มีเนื้อหา/องค์ความรู้เป็นเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง ชุมชนเชิงที่ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง (อรทัย อาจอ่ำ, 22531) ซึ่งเป็นชุมชนเมืองและมีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย เนื่องจาก ขาดแคลนที่ดินและที่ดินมีราคาแพง สมาชิกในชุมชนจึงหาทางแก้ปัญหาดังกล่าว สาระเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยจึงเป็นสิ่งที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันเรียนรู้ และเป็นเนื้อหา/องค์ความรู้ของชุมชนนี้

ตารางที่ 23 การเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ของชุมชนที่มีเนื้อหา/องค์ความรู้ด้านการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน

เนื้อหา/องค์ความรู้	การทำมาหากิน (19 เรื่อง)	การพัฒนาชุมชน (2 เรื่อง)	ที่อยู่อาศัยก่อสร้างสหกรณ์เคหสถาน (1 เรื่อง)	การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (8 เรื่อง)	ความขัดแย้งกับรัฐ (3 เรื่อง)	สาธารณสุข (2 เรื่อง)	สังคมวัฒนธรรม (4 เรื่อง)	การพัฒนากรรุ่มองค์กร (6 เรื่อง)
ลักษณะชุมชน	ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชนบท	กิ่งเมืองกิ่งชนบท,ชนบท	เมือง	ชนบท	ชนบท,เมือง	ชนบท	ชนบท,กิ่งเมืองกิ่งชนบท	ชนบท
อาชีพหลัก	ส่วนใหญ่เกษตรกร	เกษตรกร	นอกภาคเกษตรกรรม	เกษตรกร	เกษตรกร,นอกภาคเกษตรกรรม	เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร
สังคม วัฒนธรรม	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ	เครือญาติ
รายได้/หนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน	ส่วนใหญ่รายได้ไม่พอกับรายจ่ายและมีหนี้สิน
มีเจ้าหน้าที่สหกรณ์เคหสถานเข้ามาให้คำแนะนำ	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

จากตารางที่ 23 พบว่า ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมีลักษณะชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นชุมชนเชิงที่ที่มีเนื้อหา/องค์ความรู้เป็นเรื่องที่อยู่อาศัย การก่อสร้างสหกรณ์เคหสถาน ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง ชุมชนเชิงที่ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง (อรทัย อาจอ่ำ, 2531) ซึ่งเป็นชุมชนเมืองและมีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย เนื่องจากขาดแคลน

ที่ดินและที่ดินมีราคาแพง สมาชิกในชุมชนจึงหาทางแก้ปัญหาดังกล่าว และได้มีเจ้าหน้าที่สหกรณ์เคหสถานมาให้คำแนะนำเกี่ยวกับการก่อตั้งสหกรณ์เคหสถาน ดังนั้น สมาชิกในชุมชนจึงได้เรียนรู้เนื้อหา/องค์ความรู้ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการก่อตั้งสหกรณ์เคหสถาน

จากสาระขององค์ประกอบของการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ ในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ คือ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา การสนทนาปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง ในด้านฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน พบว่า ผู้นำและสมาชิกเป็นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ส่วนฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชนคือ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก ในส่วนของเนื้อหา/องค์ความรู้ ชุมชนส่วนใหญ่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน

ในส่วนของเปรียบเทียบลักษณะชาติพันธุ์ พบว่า การที่ชุมชนมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เรียกว่า การศึกษาสภาพชุมชนนั้น มีสาเหตุมาจากมีนักวิจัยเข้ามาทำวิจัยในชุมชน ส่วนกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการชมสไลด์ มีสาเหตุมาจากได้มีเจ้าหน้าที่ด้านสหกรณ์เคหสถานเข้ามาแนะนำเกี่ยวกับการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานให้สมาชิกชุมชน การระดมสมองเป็นอีกกิจกรรมการเรียนรู้หนึ่งของชุมชน การเข้าไปของโครงการทำให้มีการระดมสมองสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้อีกแบบหนึ่งคือ การศึกษาในระบบ ซึ่งมีสาเหตุมาจากได้มีการก่อตั้งองค์กรในชุมชน ทำให้สมาชิกขององค์กรมีความต้องการพัฒนาตนเอง จึงได้เข้าไปรับการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ เวทีที่ประชุมจัดเป็นฐานการเรียนรู้ประการหนึ่ง เนื่องจาก เป็นสถานที่ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนได้ปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ นอกจากนี้ แหล่งศึกษาดูงานเป็นฐานการเรียนรู้อีกประการหนึ่งที่สาเหตุมาจากการได้ทราบว่า มีแหล่งที่ดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชนได้สำเร็จ เมื่อชุมชนอยากรู้แนวทางจึงได้ไปศึกษาดูงาน ในด้านเนื้อหา/องค์ความรู้ เรื่องที่อยู่อาศัยเกิดจากชุมชนเมืองมีปัญหาถูกไล่ที่ จึงต้องร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ได้ซึ่งที่ดินเพื่อจะสร้างที่อยู่อาศัย ประกอบกับได้มีเจ้าหน้าที่สหกรณ์เคหสถานเข้ามาให้คำแนะนำในการก่อสร้าง สหกรณ์เคหสถานจึงทำให้สมาชิกชุมชนได้เรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งสหกรณ์เคหสถาน